

רוח וצלצולים מבחר טקסטים ודברי ברכה

עם תום תקופה של חמש שנים בתפקיד
דקאן הפקולטה למדעי הרוח

ליאו קורי
תל אביב, 15 באוקטובר 2020

2	רוח וצלצולים - מעין מבוא
5	1. בורח: הקורא והספר (אירוע השקת ספרים – ביה"ס לפילוסופיה)
8	2. משורר בשתי שפות (כנס לכבוד טוביה ריבנר בהגיעו לגיל 90)
11	3. יידיש בעיר ללא הפסקה (לציון 100 שנה למותו של שלום אליכם)
14	4. חינוך יהודי אחר ושותפות יהודית-ערבית (טקס הענקת פרס קונסנטינר ל"גבעת חביבה")
16	5. העצמי בהקשריו (סדנה בי"ל, ביה"ס להיסטוריה)
21	6. ספרד 1936: שנת האפס (כנס בינלאומי)
25	7. קוד אתי, התנהלות ראווה וחופש אקדמי (טקס הענקת תעודות, 2017)
27	8. אימפריות נופלות לאט (כנס בינלאומי)
30	9. בין כאב פרטי להנצחה ציבורית (טקס הענקת מלגות הנצחה)
32	10. רדיפה אקדמית בגרמניה 1930, לא אצלנו (טקס הענקת תעודות, 2019)
35	11. רוחו של יגאל עמיר מהלכת בתוכנו (עצרת זיכרון ליצחק רבין)
38	12. אמת בפרסום על מדעי הרוח (כנס שנתי של אגודת הפילוסופיה הישראלית)

באחד לאוקטובר 2020 סיימתי את תפקידי כדקאן הפקולטה למדעי הרוח באוניברסיטת תל-אביב, חמש שנים פחות חודש לאחר שמליאת מועצת הפקולטה אשרה את בחירתי. בתקופתי כדקאן ניסיתי כמיטב יכולתי לשרת את עובדי הפקולטה (סגל אקדמי על כל גווניו וסגל מנהלי), את הסטודנטים שלנו, ואת באי שערינו בכלל. השתדלתי לקדם את תחומי הדעת שבהם אנו עוסקים ואת המעמד האקדמי של המוסד הזה, שיקר לכולנו. עמלתי למען סביבת עבודה המבוססת על יחסים חיוביים ומכבדים, על שקיפות והצבת יעדים ודרישות מוגדרים היטב, ועל התנהלות פתוחה ומשתפת. עם זאת, שמרתי לעצמי את הזכות לקבל בסופו של דבר את ההחלטות המכריעות ולהיות אחראי עליהן.

בין יתר תפקידיי כדקאן, הוזמנתי לעיתים קרובות לשאת דברי ברכה באירועים מסוגים שונים: פתיחה של כנסים אקדמיים (לא פעם בנוכחות אורחים מכובדים מחו"ל), אירועים לכבוד חברי סגל בפקולטה אשר הוציאו לאחרונה ספרים מפרי מחקרם או לכבוד חברי סגל שיצאו לגמלאות ורצינו לסכם את שנות עבודתם ותרומתם, טקסים שנתיים לכבוד מורים או סטודנטים מצטיינים, חלוקת מלגות מסוגים שונים ובהם מלגות הנצחה, וכמובן, גם טקסי סוף השנה, בהם חולקו תעודות לבוגרי כל היחידות.

עוד מתחילת הדרך ראיתי בהזמנות הללו הזדמנות נאה להתייבץ בפני חברי ואורחיהם, ומסגרת מתאימה להצגת רעיונות או העברת מסרים על אופן ראייתי את הפקולטה ואת תחומי הפעילות שלה. אהבתי, בדרך כלל, לעשות את התפקיד הזה, שהסב לי עידוד ומעט נחת מיידית. משום כך, חשבתי שקיבוץ מבחר מדברי הברכה שנשאתי במסגרות השונות, והצגתם בפני כל מי שסבלנותם תעמוד להם לקרוא עד תום (או תוך דילוג על אותם קטעים שייראו מייגעים), תהיה דרך רלוונטית להיפרד מהתפקיד וממי שזכיתי לעבוד איתם בפקולטה ובקמפוס בכלל, ולהשאיר עדות סמלית על פועלי בשנים שחלפו.

כל הזמנה לברך טומנת בחובה סיכונים לא מעטים, במיוחד כאשר מדובר בפתיחה של כנס אקדמי כבד משקל כנהוג במקומותינו. יושבים להם באולם הקרואים, חברי היחידה המארגנת ומוזמנים נכבדים אחרים, ולעיתים גם קרובי משפחה וחברים. הדקאן המוזמן משתדל לפתוח בדברי חוכמה כדי לעשות רושם עז של בר-סמכא כלשהו, ובמיוחד כדי שהאירוע יפתח בשאר רוח ובאווירה אינטלקטואלית מעודדת. אם הוא לא ממש הצליח בכך, הרי שהוא יילך הביתה בהרגשה חמוצה של כישלון קטן על כך שלא מילא אחר הציפיות שתלו בו המארגנים, וגם פלות וחתני השמחה. גם מעמדו כמנהיג אינטלקטואלי עלול להיפגע. אבל גם הצלחה במשימה כרוכה במחיר לא מבוטל, שכן בעקבותיה השמועה תעשה לה רגילים במהרה והוא ימשיך להיות מוזמן לאירועים נוספים מהסוג הזה.

בהכנת הברכות ראיתי אתגר הראוי להשקעת מאמצים, אבל את רובם כתבי בפורמט דומה (בעברית או באנגלית), כדי להקל על המלאכה שלי. כך למשל, כל הפתיחות נשמעו דומות זו לזו, בערך בסגנון הבא:

חברות וחברים יקרים, עמיתים, סטודנטיות וסטודנטים יקרים, אורחים יקרים: לכבוד ולעונג הוא לי לברך בשם הפקולטה למדעי הרוח ע"ש לֶסְלִי וסְלִי אֶנְטִין באוניברסיטת תל-אביב את
באי הכנס XXXX ...

גם הסיומים היו די דומים אחד למשנהו, אם התאמות מתבקשות. הם נשמעו פחות או יותר כך:

חברות וחברים: תכנית הכנס מבטיחה דיונים מרתקים בנושאים מגוונים, ובהשתתפות חוקרים וותיקים וצעירים כאחד, כולל מספר אורחים מכובדים מחו"ל, שאותם אני מברך במיוחד על בואם.

אני מבקש להודות למארגנות ולמארגנים, פרופ' XXX ופרופ' YYY, וכמובן גם ל-AAA שבלעדי ניסיונה וחריצותה אי אפשר היה להתחיל לחשוב על קיום האירוע החשוב הזה.

מראש אני מתנצל ובוודאי מצטער, על כך שכרגיל בימים אלה, לא אוכל להשתתף אתכם בדיונים המרתקים שיקיימו כאן היום. זו חלוקת העבודה המקובלת, וחלקי בה הוא ברור. אתם תעסקו בנושאים האמיתיים של החיים, כגון דיון על "הסופר המקראי בהשתקפות האפוס הארוטי בין הרודוטוס לוולטר בנימין", בזמן שאני אהיה עסוק בנושאים אזוטריים ומנותקים מן המציאות, כגון "תשומות המחקר הנוכחיות של בתי הספר בפקולטה לעומת אלה של אשתקד, והשתקפותם בתקציב המלגות הצפוי לשנה הבאה."

אני מאחל לכם הצלחה רבה, דיונים פוריים, והמשך פעילות אינטלקטואלית משגשגת, כאן ובכל המוסדות שבהם אתם פועלים.

ומה באמצע, בין פתיחה לדברי סיכום? כאן היה המקום שלי לחשיבה ולהתייחסות מעמיקה יותר, לחידוש ומקוריות לפי מהות האירוע. אני מקווה שבטקסטים שקיבצתי כאן, שלושה-עשר במספר, תוכלו להתרשם לטובה מההשקעה והכישרון שהפגנתי בהקשר הזה. בשל החזרתיות של הפורמט, ברוב הטקסטים שבקובץ השמטתי פתיחה ודברי סיום, והשארתי רק את מה שייחודי לכל טקסט וטקסט. אני מתנצל מראש אם גם בחלק הייחודי הזה אחטא בחזרתיות מסויימת, כגון התייחסות לטקסטים של בורחס, דאגה למעמד של מדעי הרוח, וחרדה מפני עתידה של הדמוקרטיה הישראלית. לאורך חמש השנים האלה הזדמן לי ולאחרים לדבר על הסכנות החמורות האורבות לדמוקרטיה שלנו ועל המנגנונים שפועלים בשיטתיות להחלשתה, אך נדמה לי שבשום שלב לא העליתי בדעתי שביום סיום כהונתי מצבינו יהיה כל כך חמור, ככל שזה נוגע למישור הזה.

ולסיום דברי הפתיחה שלי לקובץ: תודתי נתונה לכל מי ששיתף פעולה וסייע לי במילוי התפקיד התובעני ובקידום האינטרסים של הפקולטה ושל חברה לאורך חמש השנים שחלפו. רבים וטובים היו בחבורה הזו, ותקצר כאן היריעה מלפרט: עובדות ועובדי מנהלת הפקולטה והיחידות, אנשי הסגל הבכיר ומורי הפקולטה בכלל, בעלות ובעלי תפקידים ברחבי הקמפוס, ועוד היד נטויה. רבים מכם הפכתם לידידים וזה הרי השכר העיקרי לעמלי. אני בטוח שעוד נפגש ונשוב לשתף פעולה.

רוצה הגורל, ובתיאום זמנים מזהיר מסיימת גם נירה שירמן ביחד איתי (בהפרש של כמה חודשים, בעצם) את תפקידה כראש מנהל הפקולטה. נירה הייתה עובדת מסורה למען הפקולטה לאורך שנים רבות ושותפה נאמנה לי בתפקידי. ראיתי בכך כבוד גדול. עוד יגיע הזמן להודות לה באופן רשמי ולהיפרד ממנה בחגיגות במסגרת הפקולטה כולה עם כל מה שכרוך בכך. כבר בהזדמנות זו אני מבקש להודות לה בשמי ובשם כולם על שנים של עבודה ותרומה נמרצות, וללא לאות.

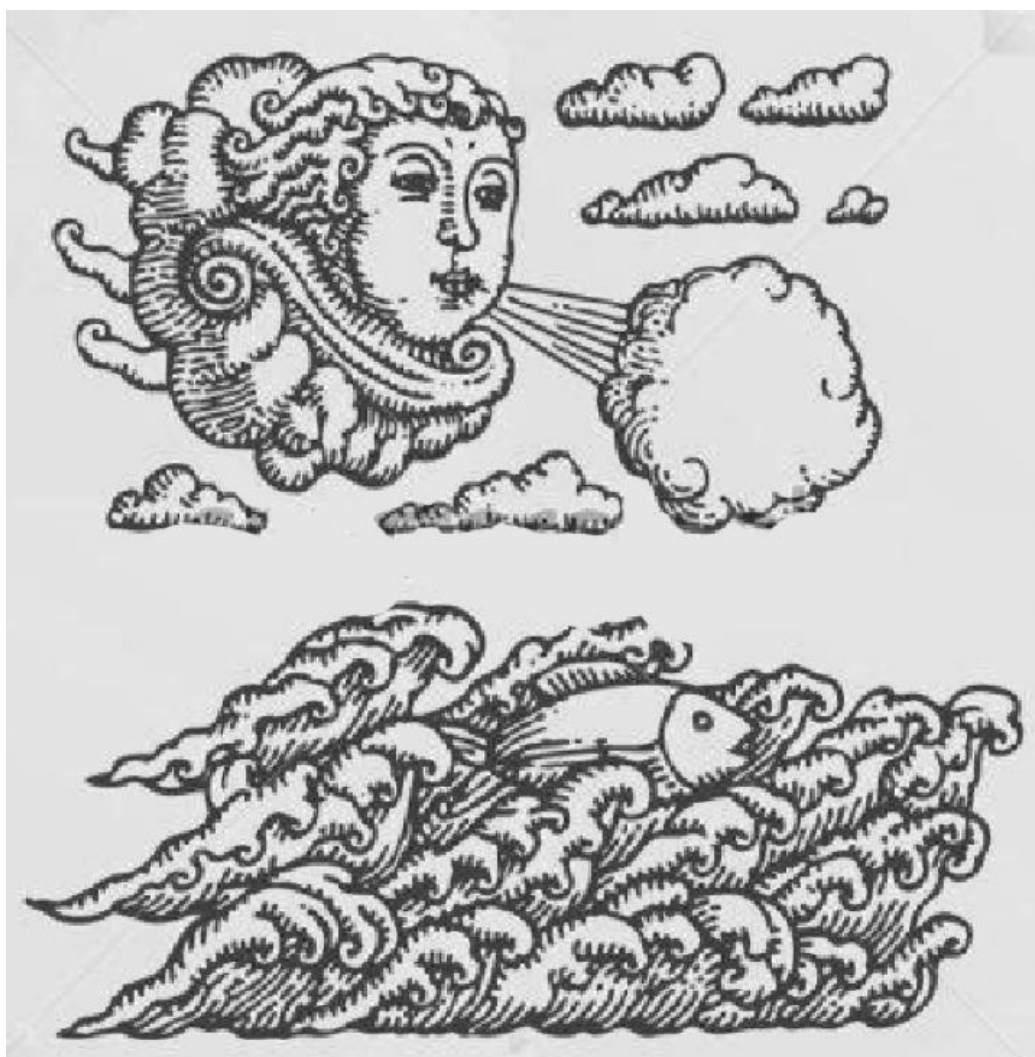
איחולי הצלחה מיוחדים לפרופסור רחל גלי צינמון, שנכנסת לתפקיד באומץ, בכוחות ובמרץ אופייניים. היא תמשיך להוביל את הפקולטה להצלחות חדשות, בחוכמה ובנועם ההליכות שלה, שאין שני לו.

הדיונים המעניינים ימשיכו להתקיים גם לאחר סיום תפקידי, אבל לא אני אהיה המברך בהם. אני חוזר (לפחות בטווח הנראה לעין) לאספסת, ובכוונתי להקדיש את מירב זמני למחקריי ולהוראה. גם בני משפחתי ישמחו, מן הסתם, על מצבי החדש.

עלו והצלחו, והמשיכו לייצר ולהפיץ חוכמה וידע.

שאו ברכה מידידכם,

ליאו

1. בורחס: הקורא והספר (אירוע השקת ספרים – ביה"ס לפילוסופיה)

נובמבר 11, 2015

Descartes' Deontological Turn: Reason, Will, and Virtue in the Later Writings, Cambridge, 2013

Expressions of Judgment: An Essay on Kant's Aesthetics, Harvard, 2015

מאת: ד"ר נועה נעמן-צאודר

מאת פרופ' אלי פרידלנדר

הוזמנתי לכאן היום לברך, לראשונה בתור דקאן, ואני מאוד מתרגש ושמח שמדובר באירוע המוקדש להשקת ספרים, שהרי השקת ספרים היא נקודת ציון חשובה במסלול חיינו, לכל הדעות. היא נוגעת במהות עבודתנו ובסיבות האמיתיות שמביאות אותנו לעשות את מה אנחנו עושים כאן בפקולטה.

יש סמליות מיוחדת בעובדה שכדקאן הפקולטה אני פותח באירוע של השקת שני ספרים של פרשנות פילוסופית, העוסקים במשנתם של שני עמודי תווך בתחום במובן המסורתי ביותר של המילה. שניים מעמיתינו מנסים כאן להציע פרשנויות מחודשות לטקסטים קלאסיים, תוך שהם בונים על המסורת הקיימת, פרי עבודתם של הוגים רבים לאורך מאות בשנים, ובו בזמן מחפשים דרך לחרוג ממנה ולאתגר אותה עם זוויות ראייה חדשות ורעננות. חשוב לכולנו שפעילות מהסוג הזה תמשיך להתקיים כאן בכל עוצמתה בזמן שסביבתנו נמשכים הדיונים על מה שמכונה "המשבר במדעי הרוח", על הדרכים הנכונות לשקול את הערך האקדמי של עבודתנו בתחומי מדעי הרוח (ובתוך כך לדון במיקומם של ספרים כחלק מזה) ואף על הדרך הנכונה לתרגם את תוצריה לתגמול תקציבי נאות למוסד שלנו.

עומדים בפנינו אתגרים לא פשוטים הקשורים בצורך לקדם שינויים בתוך הפקולטה וביחסים שבין הפקולטה לאוניברסיטה והנהלתה. נכוננו לנו דיונים רבים על האופן שבו השינויים האלה ייעשו, והאם נוכל לקדם את הפקולטה במים הסוערים שבהם אנו משייטים היום. מוקדם עדיין למסור פרטים ולנסח מחשבות ממוקדות יותר בנושא, ואני מקווה שנוכל להתחיל לעשות זאת בקרוב. אבל דבר אחד אני יכול לומר בבטחה כבר עכשיו, והוא שיהיו אשר יהיו השינויים שניישם, אעשה את כל מה שביכולתי כדי שאירועים כמו זה שאנו מקיימים כאן היום, של השקת ספרים איכותיים במיטב המסורת של מדעי הרוח, כולל המסורת הפרשנית הפילוסופית, ימשיכו להיות נקודה מרכזית בפעילותינו ולייצג את ה- *raison d'être* שלנו.

ועכשיו, ברשותכם, כמה דברי חוכמה קצרים, שיהיו בגדר תרומתי האינטלקטואלית הצנועה לערב הזה. דיונים משמעותיים על ספרים ועל מקומם בעולמנו הם לא רק דיונים מול המל"ג על הערכת ספרים כחלק מדרכי התקצוב למחלקות השונות באוניברסיטה. ההתרחבות המתמדת של העולם הדיגיטלי, למשל, מציבה בפנינו אתגרים מעניינים מאוד בנוגע לשאלת הספר, הן בנוגע להיותו אובייקט מטריאלי, והן בנוגע לפעילות הקריאה ומקומו של הקורא מול הטקסט, ועל האופן שבו כל אלה משפיעים על עולם התוכן עצמו. זהו דיון שילווה אותנו בשנים הקרובות, ועל אף הנטייה הטבעית של חלק מעמיתינו לנסות ולחמוק ממנו, יהיה צורך דחוף להבינו לעומק ולהיות מסוגלים להכיל ולהתמודד בדרכים פוריות עם קיומו.

אבל אני דווקא מבקש לכוון את הדיון הקצר שלי על ספרים לזווית אחרת, ואני מקווה שתדעו לסלוח לי אם לצורך כך אפנה—כְּמָה צפוי—למשנתו של חורחה לואיס בורחס. שכן, ספרים בכלל, ורעיון הספר כשלעצמו, עומדים במרכז הגותו ויצירתו של בורחס, ועל כך נכתבו נהרות של פרשנות. בין היתר ייוחס לבורחס יכולת מעין נבואית, שאיפשרה לו להבין בטרם עת את עלייתו של האינטרנט, האתגר הכביר שבריבוי האינסופי של טקסטים שיהיו זמינים ונגישים בפנינו במרחב הווירטואלי, התלות שנפתח כולנו, אובדן יכולת הריכוז שיתלווה לכך, ועוד כהנה וכהנה תופעות שהן מנת חלקינו כיום. אני לא חסיד גדול של פרשנויות המייחסות לסופרים יכולות כאלה של נבואה טכנולוגית כה מפורטת, אבל במקרה הזה, נביא או לא נביא, מתאים מאוד להזכיר כאן את אחד הסיפורים שבהם בורחס מתייחס באופן ישיר לבעיה של העושר האינסופי של הטקסט, הלא הוא **ספר החול**, אחד מהמוכרים שלו.

ספר החול הוא ספר מיוחד במינו ובעל תכונות מוזרות, שבורחס מקבל במתנה. כאשר הקורא מעלעל בספר הזה, אין דרך לחזור לדפים הקודמים שנקראו, וגם אין דרך להגיע לעמודו הראשון או האחרון שלו, למרות שהוא כרוך באופן רגיל, ומבחוץ נראה כמו כל ספר אחר. בורחס הופך אובססיבי ביחסו לספר ולא מסוגל להניח לקריאתו האינסופית. למעשה, הספר משתלט על חייו:

נותרו לי רק מעט חברים, וגם אותם הפסקתי כבר לפגוש. הייתי שבוי בשבי של הספר, ובקושי הייתי מציץ אל הרחוב. ... לקראת סוף הקיץ הבנתי שהספר היה מפלצת. לא הואיל לי להבין שבעצם אני הייתי לא פחות מפלצתי ממנו. ... חשתי שמדובר בסיוט אשר ניוון והשחית את המציאות.

את הפרשנות על הסיפור שאשיר לכל אחד מכם, אבל אני מביא אותו כאן כדי להמחיש ולו ברמז את היחס המורכב, ולעיתים אמביוולנטי של בורחס לספרים. אפשר למצוא ביטויים שונים ומנוגדים לכך לאורך כל כתביו. כך למשל באחד התיאורים האוטוביוגרפים שלו, שבו הוא כותב כך:

גדלתי בגינה מוקפת גדר חניתות גבוהה, ובתוך ספריה עמוסת ספרים אנגליים אינסופיים. שכונת פֶלְרֶמו של הסכין ושל הגיטרה התהלכה לה (כך מבטיחים לי) בכל פינה, אך מי שאכלס את בקריי והשרה חרדה נעימה בלילות היו שודד הים העיוור של סטיבנסון, שגסס מתחת לרגלי הסוסים, והבוגד שנטש את חברו בירח, האיש שנסע בזמן והביא עימו פרח קמל מן העתיד, והג'ני הכלוא מאות בשנים בכד.

בורחס גדל בעולם של ספרים, יותר מאשר בעולם המציאות של הרחובות בשכונתו בבואנוס איירס, והספר הפיזי, העותק המאוד מסויים ששמור בספריה של אביו, הוא זה שמבחינתו מייצג את רעיון "הספר". כך הוא מתאר זאת בקטע היפה הבא:

אני זוכר היטב את הכרכים האדומים של **דון קיחוטה**, עם אותיות חרוטות בזהב, שהיה בספריית אבי. יום אחד הוא התפרק ונפרד לחלקים וכאשר קראתי את **דון קיחוטה** במהדורה אחרת כל הזמן הרגשתי כאילו לא זה הספר האמיתי. מאוחר יותר ביקשתי מחבר ששיגי לי שוב את אותה המהדורה הישנה שהייתה בידי, עם אותן הערות שוליים, ואותה חלוקה לעמודים, ואיורים. בשבילי כל זה היה חלק מהספר. בשבילי זהו הקיחוטה האמיתי.

אלא שאותו בורחס עצמו יודע לחשוב על הספר באופן שונה לחלוטין, ואף מנוגד לזה, ובמקומות אחרים ביצירתו הוא אוהב גם לדבר על כך. ספר, מבחינתו של בורחס, איננו עותק מסויים שבבעלותו, או אפילו לא מהדורה מסויימת שלו, אלא רעיון מופשט וכוללני מאוד. בקטע שכתב ב-1952 (Nota sobre Bernard Shaw (hacia)) הוא סיכם בחדות אופיינית את אחד הרעיונות החשובים והמשפיעים שלו (מבחינתי לפחות), באשר למשמעות של כתיבה וקריאה של ספרים בכלל:

ספר הוא הרבה יותר מאשר מבנה של מילים, או סדרה של מבנים שכאלה. ספר הוא דיאלוג שמתקיים בין טקסט לבין הקורא ... הספרות בכללותה היא בלתי נדלית מהסיבה הפשוטה שאפילו ספר יחיד איננו כזה. ספר איננו יישות מבודדת: ספר הוא יחס, הוא ציר של אינספור יחסים. ספרות אחת נבדלת ממשניה, קודמת או מאוחרת יותר, לא כל כך בשל הטקסט עצמו, אלא בשל האופן שבו היא נקראת: אילו ניתן לי היום לקרוא עמוד מספר קיים כלשהו ... כפי שהוא ייקרא בשנת אלפיים, הרי שיכולתי לדעת איך תראה הספרות בכלל בשנת אלפיים.

והדברים אמורים לגבי טקסטים עיוניים, לרבות הפילוסופיים שבהם, לא פחות מאשר לגבי ספרות יפה, כפי שבורחס עצמו הראה באינספור מקומות בכתיבתו. עמיתינו נועה ואל, שמציגים היום בפנינו את קריאתם בטקסטים קלאסיים של דקארט ושל קאנט, נוהגים כמובן כאותם קוראים שעליהם מדבר בורחס. ואם ציינתי בראש דבריי את המתח בין הזיקה למסורת לבין המאמץ לאתגר אותה ע"י אופני קריאה רעננים, גם כאשר מדובר בטקסטים "קלאסיים", הרי שלבורחס יש גם מה לומר על כך. מהו בכלל ספר קלאסי? שואל בורחס את קוראיו, ובתשובתו הוא מעביר שוב את המשקל מן האיכות המהותית כביכול של הטקסט עצמו, אל הקורא ולאופן שבו הוא מתייחס לטקסט, מסיבות כאלה או אחרות, ובנסיבות כאלה או אחרות. וכך הוא כותב:

ספר קלאסי הוא ספר שאומה מסויימת או קבוצה של אומות, או אולי הזמן הארוך, החליטו לקרוא בו כאילו כל אחד מעמודיו הוא פרי של מעשה מודע, הוא גורלי, הוא עמוק כמו היקום, והוא נתון לפרשנויות אינסופיות ואף מנוגדות. כמובן, שהחלטות מהסוג הזה נתונות לשינויים. ... הרגשות שהספרות מעוררת הם אולי כשלעצמם נצחיים, אבל האמצעים שלה חייבים להשתנות כל הזמן, ולו באופן מזערי, כדי שלא יאבדו מחיוניותם. .. מסוכן לחשוב שיש יצירות קלאסיות שיישארן כך לתמיד.

בורחס, איש שכל חייו סובבים סביב ספרים, מבקר באופן אירוני את היחס הפולחני לספרים במסה שעוסקת ב"אמונותיו התפלות של הקורא". גם דברים אלה רלוונטיים לערב השקת ספרים כמו האירוע שלנו היום:

הטקסט המושלם, זה שכל שינוי במילה אחת אמור להחריב אותו, הוא הקיקיוני ביותר. שינויים בשפה משנים אצלם המשמעויות הכפולות והניואנסים. לעומת זאת, הטקסט שנועד לחיי נצח הוא זה שיכול לעבור בהצלחה את מבחן טעויות הדפוס, את מבחן המהדורות הלקויות, את מבחן הקריאות השטחיות, את מבחן אי-ההבנות, ובכל המבחנים הללו הוא ייצא כשידו על העליונה והוא מלא חיים וחיוניות. אי אפשר לשנות ולו אות אחת אצל גונגוריה מבלי להסב לו נזק חמור. אבל לעומת זאת ממנצח בכל קרב מאסף נגד הגרועים שבמתרגמיו והוא גם שורד כל מהדורה מקוצרת, מרושלת, או פגומה.

2. משורר בשתי שפות (כנס לכבוד טוביה ריבנר בהגיעו לגיל 90)

מרץ 8, 2016

בשמחה גדולה נעתרתי להזמנה למלא את חובתי הנעימה כדקאן, ולשאת ברכה באירוע שאתם מקיימים לכבוד יום הולדתו התשעים של המשורר טוביה ריבנר. שמחה גדולה, בין היתר, כי על מנת להכין את ברכתי הייתי חייב (וזה מזל גדול) לפנות כמה שעות מעיסוקי היומיומיים, לטובת מעט קריאה משירתו הנפלאה של ריבנר, שאני מודה שלא הכרתי עד היום.

מעבר להיבטים הפואטיים של יצירתו, שבוודאי יידונו לעומק כאן היום, סיקרן אותי במיוחד בדמותו האינטלקטואלית של ריבנר – אולי באופן טבעי – מעמדו כאדם שחי בו-זמנית ובאופן עמוק בשתי תרבויות נפרדות ושונות: התרבות העברית-ישראלית שאימץ עם בואו ארצה, והתרבות הגרמנית שבה גדל כנער בברטיסלבה, בטרם עלייתו. רבים הם אלה בארץ (אמנם יותר בדור של ריבנר מאשר בדור שלי) אשר מכירים וחיים את הדואליות התרבותית הזו על כל מורכבותה, ועל כל מה שכרוך בה. אך מעטים מאוד הם אלה אשר המשיכו להיות אנשי יצירה מעמיקים, לא כל שכן משוררים, בשתי השפות גם יחד. אין ספק שזו תופעה מרתקת ומעוררת השתאות, ואם תרשו לי, אקדיש כמה מילים לכך בדברי הברכה שלי.

ההרצאה הראשונה בכנס הבוקר, הרצאתה של לינה ברוך, תעסוק בהרהורים על מקור ותרגום ביצירתו של טוביה ריבנר. אקדים בקצרה הרהורים משלי על הנושא, אולי לא כל כך בהקשר הספציפי של ריבנר עצמו (אם כי לדעתי כן בדרך רלוונטית ליצירתו), אלא בהקשר של המונחים שבהם אני יכול לחשוב על הסוגיה המרתקת הזו של דו-לשוניות, של דיאלוג בין-תרבותי שמתקיים פנימה בתוך נפשו של משורר אחד שחי את שתי התרבויות. לא אפתיע אתכם אם אבחר להתייחס לנקודה הזו בעזרת קטע קצר מאת חורחה לואיס בורחס, אבל להגנתי אומר שמדובר בקטע מאוד לא מוכר, בוודאי שלא בעברית.

שאלת התרגום היא אחת השאלות המעניינות יותר את בורחס ביחסו לטקסטים ולספרים. זו סוגיה שלהבנתו יש בכוחה כדי ללכוד, יותר מכל סוגיה ספרותית אחרת, את מהות היחס המסתורי שבין כותב, טקסט לבין קוראיו. במסה העוסקת בתרגומים לאנגלית של הומרוס, בורחס מתייחס לחוויתו כקורא אל מול שורות הפתיחה המפורסמות של **דון קיחוטה**, שורות שכל מי שקרא טקסט ספרותי בספרדית אי-פעם לא יחטא בזיהוי:

En un lugar de la Mancha ,de cuyo nombre no quiero acordarme, no ha mucho tiempo que vivía un hidalgo de los de lanza en astillero, adarga antigua, rocín flaco y galgo corredor ...

אינני יודע – כותב בורחס – אם מדובר בטקסט שיוכל להניח את דעתו של אלוהות לא משוחדת. אני כן יודע שעבורי כל שינוי הוא בגדר חילול הקודש, ושלא יעלה בדעתי לחשוב על כל פתיחה אחרת עבור **דון קיחוטה**. אבל אני באמת לא חושב שסרוואנטס עצמו היה מתייחס לפתיחה הזו מתוך אמונה תפלה שכזו ואפילו אינני בטוח שהיה מזהה את הפסקה. ... רק בגלל הקשר שלי לשפה הספרדית מאז יום לידתי אני מתייחס לטקסט הזה כאל מונומנט אחיד, שלא ראוי לכל שינוי מעבר לשינויים הפיזיים הקשורים במהדורה. לעומת זאת, העובדה המקרית שאינני יודע יונית הופכת עבורי את **האודיסאה** של הומרוס ליריד ענק של יצירות שונות בפרוזה חופשית ובחריזה, ככל שקיימים תרגומים שונים לכל השפות, והם רבים מגוונים במיוחד באנגלית ...

כאן הוא ממשיך ומספר לנו, בידענות אופיינית, פרטים מרתקים על התרגומים הרבים לאנגלית של **האודיסאה**, שרבים מהם הוא הכיר היטב, ואז הוא שואל באופן רטורי:

איזה מכל התרגומים הללו הוא הנאמן ביותר, ירצה לדעת הקורא הסקרן? ובכן: אף אחד מהם וכולם גם יחד נאמנים באותה מידה למקור. אם נאמנות בתרגום היא נאמנות לדמיון של הומרוס, לאנשים הרבים ולאירועים שעליהם הוא חשב ושלא ניתן להשיבם, הרי שאף תרגום אינו נאמן עבורנו וכולם נאמנים באותה מידה עבור כל יווני בין המאה העשירית לפני הספירה. אם נאמנות בתרגום היא נאמנות לכוונותיו של הומרוס כל התרגומים נאמנים באותה מידה, למעט המילוליים.

הנה, אם כן, ביטוי נוסף של המתח הבסיסי שבורחס מציג בפנינו ביצירתו בכלל, בין הטקסט כדבר נתון ומוגמר, שכל שינוי בו יכול להתפרש כחילול הקודש, לבין הטקסט כבסיס לדיאלוג בלתי פוסק עם הקורא, כציר של משמעויות כהגדרתו הקולעת. לכן, שאלות של תרגום מקבלות משמעויות מיוחדות דווקא בגלל הנכונות של בורחס לראות בהם פתח להעשרת מגוון המשמעויות, אולי הרבה מעבר לאלה שבמקור.

אחת המסקנות הגורפות ביותר של בורחס בנוגע למלאכת הכתיבה ותפקיד הקורא, הוא המיתוס של הגרסה האולטימטיבית של הטקסט. אירוני במיוחד לקרוא את הדברים כאשר הם מגיעים מסופר דוגמת בורחס אשר הנפח הכולל של כתביו אינו גדול במיוחד, בעיקר כי הוא נהג לעבור פעמים אינספור על הטקסטים שכתב כדי לשכלל ולתקן כל פסיק וכל מילה שבו. דווקא האיש הזה חשב שרעיון הגרסה הסופית לא שייך לתחום הספרות, אלא "לתחום התיאולוגיה או לתחום העייפות."

ומה כל זה אומר לנו לגבי התופעה המורכבת והמרתקת של משורר שכותב בשתי שפות ושמתרגם את היצירות הקלאסיות ביותר של שפתו השניה אל תוך שפתו הראשונה? לא לי לענות לשאלה הזו במקרה של ריבנר, כמובן, אבל אני מקווה שדבריו של בורחס מאירים איזו פינה קטנה בדיונים שיתנהלו כאן היום.

מצאתי לנכון להביא בפניכם דוגמה לכך מתוך הפסקה הפותחת את "שבועת אמונים" של עגנון, שריבנר תרגם ב-1965. ראשית, הנה המקור העברי:

יפו יפת ימים שגלי ים הגדול נושקים את חופיה ורקיע של תכלת חופף עליה כל הימים מלאה כל מיני אומות, יהודים ישמעאלים ונוצרים, שעוסקים במסחר ובמלאכה בספנות ועמילות. עוד אחרים יש שם ביפו שאין להם עסק בעסקים אלו, כגון מורים, וכגון יעקב רכניץ שאנו באים לספר מקצת מאורעותיו.

ובגרמנית זה נשמע כך:

Jaffa, die Meerschöne, Stadt, deren Ufer die Wellen des großen Meeres küssen, und ein Gewölbe von Blau überschirmt sie immerdar, ist die verschiedensten Völkerschaften voll, Juden, Muselmänner und Christen, welche Handel treiben, Handwerk und Schiffahrt, und tätig sind in Agenturen. Andere wiederum in Jaffa stehen derlei Gewerben fern, so die Lehrer und so Jaakow Rechnitz, von dem wir einiges erzählen wollen.

באיזה אופן התרגום לגרמנית והקריאה בגרמנית העשירו עבור ריבנר עצמו את הקריאה של המקור העברי? איך הם הרחיבו את ציר המשמעויות שבקריאה, ואת מה שזה מציע לקורא? איך ההקשרים העמוקים של הטקסט העברי למקורות היהודיים שעליהם היה אמון עגנון משתקפים, או אולי לא משתקפים בתרגום? למה, למשל, בחר ריבנר במילה Musulmänner ולא ב Ismaeliten כמו במקור?

כמובן שלא אוכל להשיב כאן על כל השאלות האלה, ובוודאי שלא אני האדם המתאים לעשות כן. אבל לטעמי הן מדגימות היטב את המגוון הרב של שאלות הקשורות בעניין התרגום, ושל התופעה הייחודית שביצירתו של ריבנר, משורר דו-לשוני הנטוע בשתי תרבויות.

מאי 18, 2016

דאס וואָרט און דאס אָרט

Dos wort un dos ort – Writing place

International Workshop on the one hundred anniversary of the death of the great Yiddish author and playwright Scholem Aleichem.

Thanks to the indefatigable efforts of Professor Hanna Wirth-Nesher, in the framework of the [Goldreich Family Institute for Yiddish Language, Literature, and Culture here at Tel Aviv University](#), our faculty of humanities takes great pride in its active, long-term commitment to support high-quality academic research of the Yiddish language and the Yiddish culture at large. The institute supports courses on Yiddish language and literature in programs and departments at Tel Aviv University, it offers scholarships and grants to undergraduate and graduate students engaged in Yiddish-related research, organizes national and international forums and conferences, hosts guest lecturers, promotes scholarly publications on Yiddish, and initiates projects in cooperation with other institutions in Israel and abroad.

These activities include The Naomi Prawer Kadar International [Yiddish Summer Program at Tel Aviv University](#), launched in 2006, which offers intensive Yiddish instruction at five levels, as well as conversation workshops. They also include the interuniversity master's program in Yiddish literature, in cooperation with the Hebrew University in Jerusalem and Ben Gurion University in Beer Sheva, with the support of the Yad Hanadiv Fund for the humanities.

Interest in Yiddish culture and language is manifest in the activities of various departments in our faculty, such as literature, general history and Jewish history. A more improbable venue of interest in Yiddish culture about which I would like to say a few words today has to do with my own scholarly activity in the field of History and Philosophy of Science, here at TAU. Years ago, I served as head of the Cohn Institute for History and Philosophy of Science and as editor of the international journal *Science in Context*, which is a leading journal in the field. In 2007, by initiative of my fellow co-editor Alexandre Metraux we organized a special issue of the journal devoted to the unlikely topic of "[Science and academic scholarship written and taught in Yiddish](#)".

When Alexandre suggested that we should undertake this project, I did not even believe that there was such a thing in the first place, let alone that we would be able to have a complete issue on the topic. But my view proved completely wrong. When the issue came out, including many surprising scholarly works such as a nice review of Yiddish texts of the early 20th century devoted to Einstein's theory of relativity, we also organized a very successful event here at TAU in cooperation with the Goldreich Family Institute. This was a quite original and I would say path-breaking initiative that shed completely new light on a definitely under-researched topic.

Among the interesting articles in our collection, there was one by David Shneer, now at the University of Colorado, Boulder. It dealt with Jewish Scholarship in the 1920s in the Soviet Union. From his article we learn that by that time, the Soviet Union gathered a group of talented socialist Jewish writers and thinkers to use the power of the state to remake Jewish culture and identity. The Communist state had inherited a multiethnic empire from its tsarist predecessors and supported the creation of secular cultures for each ethnicity. These cultures would be based not on religion, but on language and culture. Soviet Jews had many languages from which to choose to be their own official Soviet language, but Yiddish, the vernacular of Eastern European Jewry, won the battle and served as the basis of secular Soviet Jewish culture. Soviet Jewish scholars, writers, and other cultural activists remade Jewish culture by creating a usable Jewish past that fit the socialist present, reforming the "wild" vernacular of Yiddish into a modern language worthy of high culture, and transforming Jews into secular Soviet citizens.

Some of these courses taught in Soviet universities are of high historical interest and they are certainly relevant for the topics to be discussed here today. Thus, for instance, at the graduate school of the Second Moscow State University, a pedagogical institute established a Jewish branch to train new Soviet Jewish teachers. Their syllabus on ancient Jewish history focused not on God, Moses, or the divine covenant, but rather on the socio-economic development and the character of Israelite-Judaic religion. Students learned about the socio-economic history of the area and talked about King Saul and King Solomon in terms of "feudalism," the Marxist term for the stage in historical development preceding the capitalist stage.

More relevant for the topics of this conference was the syllabus compiled by the literary scholar Yitzik Nusinov for a modern Jewish literature course in 1927. It refigured Jewish literature from a Soviet perspective, in which “Jewish literature” was conflated with “modern secular Yiddish literature.” For Nusinov, Jewish culture began in the nineteenth century and moved forward according to a materialist-historic scheme. He began his course on the history of “Jewish literature” with Mendele Moykher Sforim, Y.L. Peretz, and Scholem Aleichem. From there, Nusinov introduced his students to socialist literature and then to literature after “the revolution,” written in the Soviet Union. I guess that in today’s conference, Scholem Aleichem will not be discussed from that kind of perspective.

Another interesting article that we published in our collection was by Gennady Estraiikh, now at NYU. He wrote about “Jacob Lestschinsky: A Yiddishist Dreamer and Social Scientist”. Born near Kiev, Lestschinsky studied in Switzerland and became an important statistician who specialized in Jewish demography. In October 1921 Lestschinsky published a pioneering study on how economic life was reflected in Yiddish literature. In his analysis, he divided Yiddish writers into three partly overlapping groups, according to the character of Jewish economic and social life as portrayed in their writings: the first group, was represented by early writers such as Mendele Moikher Sforim and Ayzik Meir Dyk who focused on the old economy of merchandising; a third group included later authors such as David Bergelson, Scholem Asch, and Abraham Reisen in whose writings one could already find the modern class stratification of the East European Jewish religious community and its transformation into a modern nation. Scholem Aleichem belonged in Lestschinsky’s account to a second, intermediary group together with Y.L. Peretz, and a few more writers who described in their works the birth throes of contemporary Jewish life, including the contemporary economic life.

Again, I guess that this perspective on Scholem Aleichem will not be a central one on this conference, but I am happy to bring it to bear here in my greetings as it appeared back then in our special issue of *Science in Context*.

One way or another, it is you, dear audience, and not me, unfortunately, who will be able to enjoy the richness of the talks scheduled in the program for today. On behalf of TAU. I wish you a fruitful conference and very enlightening discussions.

מאי 17, 2016

Jaime Constantiner Prize in Jewish Education 2016,
Awarded to Givat Haviva,
the national education Center of Hashomer Hatzair – HaKibbutz HaArtzi

Opening ceremonies of this kind and greeting its participants is one of the pleasant duties of a Dean, and in this time of the year, particularly around the meeting of the Board of Governors, one is continually called upon to fulfill this duty. You will have to believe me, however, that few (if any) of the many important greeting ceremonies in which I have participated, and will participate this year, is filled with the kind of direct significance and personal involvement than this one implies for me. Let me explain you why.

In the first place, the Constantiner prize is a visible manifestation of a long time commitment of the Constantiner family to educational matters in our university, and one which continues to be passed on from generation to generation. Long-time commitments of this kind on the side of an entire family should **never** be taken for granted. It surely reflects a deep-seated conviction on the side of the donors that one can hardly find the right words to praise. Education, by its very nature, is an enterprise which reflects hope and a strong belief in the future and in the institution that benefits from the support. It entails a willingness to invest for the very long term. This kind of long-term, committed support of the Constantiner family is not found so easily even among the most sympathetic and enthusiastic supporters of the university in other important fields such as medicine or technology, where the prospects of seeing this support materialize in tangible aims in a shorter run is much more likely.

At a more personal level, I am thankful for the unique opportunity to be here greeting the attendees of the award ceremony when the prize is awarded, of all educational institutions in this country, to Givat Haviva. The important achievements of Givat Haviva and its unique contribution to fostering alternative views of Jewish education and Jewish-Arab cooperation will be described in detail, I am sure, as part of this ceremony. I will not elaborate on that. My personal take is on the crucial role that Givat Haviva played on the course of my own life.

I made Aliya to Israel in 1977 arriving from Venezuela as a member of Hashomer Hatzair and established myself in Kibbutz Nirim, in the Negev. I was a kibbutz member for more than twenty years and I fulfilled all kinds of duties in the community, and in the economic and educational realms. But already as early as 1974 I participated as a member of Hashomer Hatzair visiting Israel, in seminars that were held at Givat Haviva. For me, these seminars were truly formative and indeed crucial for taking significant decisions that shaped the course of my life over the following years. Moreover, I can say without hesitation that the kind of education, Jewish education and humanistic education, that I received in Hashomer Hatzair in Venezuela, and then in the many seminars that I attended in Givat Haviva before and after immigrating to Israel, are part of my intellectual baggage and background. They accompany me to this day, even in the very way that I conceive and attempt to fulfill my duties as Dean in this university.

I would like to praise and thank in the most emphatic words the prize committee, Prof. David Mioduser, who is the current Head of TAU Constantiner School of Education, and Prof. Yuval Dror, the incumbent of the Constantiner Chair, for this rather unusual and courageous choice. The processes that we witness these days in our society—and particularly in our educational institutions—are a source of deep concern. Violence, fundamentalism, and intolerance have become ubiquitous and they are accepted, and sometimes even fostered, as unavoidable and even desirable ways to meet the difficult challenges that our society faces nowadays. Few institutions embody in their values and in their long-term achievements the kind of alternative views that are necessary to fight these frightening trends in the way that Givat Haviva has been doing for decades now. Tolerance, co-existence, critical thinking and an open approach to the humanistic values of Judaism are pillars on which their activities are based. They are to be praised for that as are also to be praised those who chose them for this important prize. **! חיזקו ואימצו**

נובמבר 1, 2016

Contextualizing the Self: Creating and Recreating the First Person

First Meeting – November 2016:

You surely all know that our faculty of humanities is currently undergoing a process of restructuring and reorganization. Besides the important, and sometimes though, administrative and bureaucratic issues involved in such process, there are also fundamental, purely academic questions that concern the essence and the role of the humanities in general, and in particular in these troubled times, in this troubled part of the world and in our own institution. In this context, we repeatedly come across an underlying tension between the need to define and pursue separate, well-defined disciplinary identities, on the one hand, and the realization that disciplinary boundaries are fluid, and that they may easily become superfluous or even obstacles in the pursuit of the intellectual questions that occupy our minds as members of this faculty.

The topic of this workshop is—as its title has it—the contextualization of the self, with an emphasis on “recreating the first person”, the individual self. It certainly embodies the underlying tension that I just mentioned. It also reflects, however, a preoccupation with the question of the academic self of the speakers that will be presenting their ideas, and with the way in which each academic self is delineated also by interaction with other academic selves, each of which reflects and corresponds to different ways of approaching one and the same question.

A dean invited to open workshops and colloquia organized at the faculty faces the challenge of trying to say in two minutes time something more or less intelligent and with some added value about the topic of the workshop. So, let me tell you, in the first place, that one of the issues that occupies with some intensity the activities and the time of a dean is, believe it or not, the issue of the self. Yes, this is true. The issue of the self, not in an ethereal or disembodied sense, but rather in a very concrete and practical way, namely in the sense of **the self seen as the ego**, that is, that ego of all of us, faculty members, which is always a challenging matter to deal with. I guess that this specific aspect of the question of the self will not be discussed

in the framework of this workshop and neither will I say anything about it, let alone anything intelligent.

As in other occasions, I will say something about the self by way of looking at the texts of Jorge Luis Borges. I hope you will forgive me for my narrow-mindedness. You may probably know that the question of the self arises repeatedly in Borges' writings, often in connection with the question of authorship, but also in a more general manner. His compact formulations and his intriguing metaphors are always highly suggestive. I think that they may also be of relevance to those of you who devote their intellectual time and efforts to think about the self and about the issue of creating a recreating the first person.

An interesting example of this appears in the short story called "August 25, 1983", which is among the latest of his written works. Here we have a 61-year-old Borges, who, upon checking in at a hotel near Buenos Aires, realizes that his name is already registered there in fresh ink. He enters the room and hears a voice that sounds familiar. They introduce themselves to each another: the older Borges, who is now 84 years old, awaits death while the younger one reminisces on how he had begun writing a draft of the story which they were now experiencing.

This is one notable example of the way in which Borges treats the question of the unity of the self along time, which is only one aspect of the broader issue of the self. Another aspect is that of the interaction between the private and the public manifestations of the self. Borges addresses this issue in various places, such as for example in the short text "Borges and I". I hope I will not abuse your time and patience if I read you the 328 words of this wonderful text, possibly known to some of you, which I think will be most relevant to the debates expected to take place in this workshop:

To the other one, to Borges, is to whom things happen. I walk through the streets of Buenos Aires and I delay myself, perhaps almost mechanically, to look at the arch of an entrance hall and the grillwork on the gate; from Borges I find out through the mail and I see his name on a list of professors or in a biographical dictionary. I like hourglasses, maps, eighteenth century typography, the taste of coffee and the prose of Stevenson; he shares these preferences, but in a vain way that turns them into the attributes of an actor. It would be an exaggeration to say that ours is a hostile relationship; I live, let myself go on living, so that Borges may contrive his literature, and this literature justifies my own being. It is no effort for me to confess that he has

achieved some valid pages, but those pages cannot save me, perhaps because what is good belongs to no-one, not even to him, but rather to the language and to tradition. Besides, I am destined to perish, definitively, and only some instant of myself can survive in him. Little by little, I am giving over everything to him, although I am quite aware of his perverse custom of falsifying and magnifying things. Spinoza knew that all things long to persist in their being: the stone eternally wants to be stone and the tiger a tiger. I shall remain in Borges, not in myself (if it is true that I am someone), but I recognize myself less in his books than in many others or in the laborious strumming of a guitar. Years ago I tried to free myself from him and went from the mythologies of the suburbs to the games with time and infinity, but those games belong to Borges now and I shall have to imagine other things. Thus my life is a flight and I lose everything and everything belongs to oblivion, or to him.

And if you allow me, I would like to end my speech by reading yet another 55 words, from the epilogue to the collection *El Hacedor* ("The Maker"). This is a somewhat arcane but beautiful and suggestive text at the center of which stands, once again, the self.

First in Spanish:

Un hombre se propone la tarea de dibujar el mundo. A lo largo de los años puebla un espacio con imágenes de provincias, de reinos, de montañas, de bahías, de naves, de islas, de peces, de habitaciones, de instrumentos, de astros, de caballos y de personas. Poco antes de morir, descubre que ese paciente laberinto de líneas traza la imagen de su cara.

And now in English:

A man sets himself the task of drawing a portrait of the world. Over the years he populates a given space with images of provinces and kingdoms, mountains, bays, ships, islands, fish, rooms, instruments, heavenly bodies, horses, and people. Shortly before he dies he discovers that this patient labyrinth of lines delineates an image of his own face.

Second Meeting – January 2018:

Today's Keynote Lecture, by Professor Elizabeth Lunbeck is about "Narcissistic Selves in the Age of Trump", a talk that I very much look forward to hearing and that I hope to be able to stay here for at least a considerable part of it. I guess that this was not a product of careful planning in advance, but the timing seems incredibly orchestrated, as today's talk will be about Trump's Narcissism just a few days after the new book, [*A Clear and Present Danger: Narcissism in the Era of Donald Trump*](#), has hit the market and is making headlines all around the world.

But let me mention a different matter, more local in spirit but more scholarly oriented: In the 2006 issue of *Science in Context*, our journal edited here at the Cohn Institute for History and Philosophy of Science, professor Lunbeck published an article entitled: "[Borderline Histories: Psychoanalysis Inside and Out](#)". That was a topical issue on the New Historiography of Psychoanalysis for which my colleague Aleandre Metraux and myself had asked Lydia Marinelli and Andreas Mayer to serve as guest editors. It is interesting to quote here the closing passage of that article. Referring to a book of 1995 by Philip Cushman. *Constructing the Self, Constructing America: A Cultural History of Psychotherapy*, Prof. Lunbeck wrote:

A psychologist ten years ago asked why the richest country on earth is also the emptiest, suggesting a partial answer in outlining the social factors that come up in any discussion of the modern self's deficiencies: fragmentation, meaninglessness, and empty consumerism. What is interesting here is not his answer but his question, his easy presumption that the American self is indeed empty. Demonstrating that the modern sense of self is changeable, inconsistent, and deficient has been one of the major preoccupations of twentieth-century cultural critics. Circulating across disciplinary boundaries, popularized in a number of landmark books, and resonating with simple but powerful historical narratives, this consensus understanding of the modern American self has enjoyed wide currency. As I've argued here, diagnoses and diagnostic trends may tell us less about society, and more about factors internal to psychoanalysis and psychiatry, than many critics have supposed. Critics have argued the empty self is created by the world. We might rather consider it produced – as a transmissible social fact – by psychoanalytic theory and practice.

That closing passage seems to have been written in direct preparation for the workshop today, so that we should all be looking forward to hear more on that topic, under the deeply changing circumstances in the USA since 2006.

I want to thank and congratulate Prof. Aviad Kleinberg, Head of the Zvi Yavetz School of Historical Studies, for conceiving this original and important initiative, and, together with Eilat Shalev Arato, for making it happen.

ינואר 16, 2017

Spain 1936: Year Zero

A little more than a year ago, I had the pleasure to stand here and greet the audience attending a similar workshop organized at our institution, that one dealing with the topic “Spain’s Road to Modernity”, on the occasion of the 30th anniversary of the establishment of diplomatic relations between Spain and Israel. The opening lecture was by Professor José Álvarez Junco, from the Universidad Complutense de Madrid and it dealt with the Spanish transition to democracy after Franco’s death. The opening sentence of his insightful lecture was a kind of reminder of what should pass as obvious, but a kind of obviousness that is always worth repeating and stating explicitly time and again, and from which anyone with an interest in Spanish history, has much to learn. He reminded us, namely, that in order to understand the transition to democracy in Spain one must always keep in mind that Franco died peacefully in his bed while he was still the Generalissimo, and that he remained the Caudillo, the undisputed military and political leader of Spain, until his death in 1975, after ruling for 36 uninterrupted years.

The workshop that we are opening today takes us back from 1975 to 1936, the year zero, and I am sure that the talks to be presented will offer many important and interesting insights about the dramatic events of the Spanish Civil War and the early stages of the Franco dictatorship. As someone who is far from being an expert in Spanish history but wants to learn more about it, I dare to guess that in light of the complexity of the events that led to the uprising of July 1936 – and then to the cruel war that was to tear the Spanish society into pieces over the next four years – a similar one-sentence with the power to summarize the situation the way professor Álvarez Junco did in his talk a year ago for the case of the end of the Franco regime, is a much more difficult challenge.

The situation in Europe in the 1930s is a topic that comes up quite often nowadays in the public discourse in Israel and it raises many deep emotions. In general, people who raise this topic as a cautionary tale, or those who react

strongly against anyone who mentions it in relation with the political situation in this country, typically have in mind the situation in Germany and the transition from the Weimar republic to the Third Reich. In spite of its obvious relevance, the fate of Spain at the time is seldom a point of reference in such debates. I will not be the one to raise the topic here and to analyze its relevance, certainly not as part of my opening greetings, nor will I try to connect it to the current, heated debates about local political processes in Israel. Still, there is *one significant event* that took place in 1936 in the Spanish context, which from the titles of the talks I assume that is not going to be discussed in the workshop, and that, in my modest opinion, makes sense that it will at least be mentioned here today.

What I mean is the famous incident of October 12, at the Universidad de Salamanca, involving the distinguished rector Don Miguel de Unamuno. Unamuno, as is well known, initially supported the July uprising. Soon thereafter, however, he changed his mind in view of the rising violence, political arrests and executions. His views about the events in Spain after July 1936 and until his death in the last day of that year, 1936, have been the subject of interesting and heated debates. I want to refer briefly to that famous incident.

On the opening day of the academic year 1936, on the Día de la Raza, a solemn act was held at the University's majestic Paraninfo. Among the audience and the speakers were distinguished guests, including academics, politicians, high-rank officers and priests. The speeches pronounced at the event were full with pathos and direct attacks on, and even threats to, all those who did not share the ideals of Franco's uprising at the time. They were consistently condemned as being *antiespañoles*. Breaking the protocol, the enraged Unamuno took the stage and reacted strongly, with the following words:

Callar, a veces, significa asentir, porque el silencio puede ser interpretado como aquiescencia. ... Se ha hablado aquí de una guerra internacional en defensa de la civilización cristiana. Yo mismo lo he hecho otras veces. Pero esta, la nuestra, es solo una guerra incivil. Vencer es convencer, y hay que convencer sobre todo. Pero no puede convencer el odio que no deja lugar a la compasión, ese odio a la inteligencia, que es crítica y diferenciadora.

Silence sometimes means assent, because silence can be interpreted as acquiescence. ... There has been talk here of an international war in defense of Christian civilization. I have myself said that at other times. But this one, our war, is just an uncivil war. Winning is convincing [*Vencer es convencer*], and convincing is what is needed above all. But the hatred that leaves no room for compassion cannot convince, that hatred towards intellectuals, whose attitude is always critical and nuanced.

Unamuno was interrupted by General Jose Millán-Astray, with the infamous call,

¡Mueran los intelectuales! ¡Viva la muerte!
Down with the intellectuals! Long life the death!

And then came the oft-cited reaction by Unamuno:

Este es el templo del intelecto y yo soy su supremo sacerdote. Vosotros estáis profanando su recinto sagrado. Diga lo que diga el proverbio, yo siempre he sido profeta en mi propio país. Venceréis pero no convenceréis. Venceréis porque tenéis sobrada fuerza bruta, pero no convenceréis porque convencer significa persuadir. Y para persuadir necesitáis algo que os falta en esta lucha, razón y derecho. Me parece inútil pedirlos que penséis en España.

This is the temple of the intellect and I am its high priest. You are desecrating its sacred precinct. Despite what the proverb says, I have always been a prophet in my own country. You may possibly win but you will not convince [*Venceréis pero no convenceréis*]. You will win because you have plenty of brute force, but you will not convince because to convince means to persuade. And to persuade you need something that you lack in this fight, reason and justice. It seems useless to me to ask you to think about Spain.

Unamuno did not live long after these events. He was spared the suffering of Spain in the years to come, not only the years of the war, but also in the years of the dictatorship.

“Viva la muerte” was to prevail, and they won the day —*vencieron*, there is no doubt about it. The question whether they also convinced, *convencieron*, is a much subtler one, which calls for sophisticated historical analysis in order to be sorted out. Unamuno had thought that, in order to convince, it is necessary and sufficient that reason and justice be on your side. He was a man of words who was easily persuaded by the poetic power of his own rhetoric. But reality was much more complex than that in 1936, and today in 2017, the heyday of Post-truth, it is even much more so.

And here we are, still in the temple of the intellect, as Unamuno called it — now in cosmopolite Tel Aviv rather than in the majestic Salamanca. The Spanish Civil War and the events that led to it in the year zero of 1936 will continue to be a topic of great interests for historians. To be sure, it is still a topic that arouses sour debates within Spanish society. For us in Israel, it is more of a distant event, which we can analyze with due academic detachment. But as the Unamuno incident in Salamanca in October 1936 shows, with the confrontation between the worship of death and the open attack on intellectuals on the one hand, and the questionable assumption that being right and having justice on your side will be enough to convince and eventually win, on the other hand, the year zero in Spain, 1936, continues to be relevant well beyond its time and its location.

יוני 14, 2017

טקס הענקת תעודות – הפקולטה למדעי הרוח – תשע"ז

שנת הלימודים האקדמית מגיעה שוב לסיומה, ושוב אנו שמחים לחזור ולקיים את טקסי חלוקת התעודות המסורתיות. טקסים מהסוג הזה, כאשר הם מתקיימים בעולם האקדמי ובמיוחד בפקולטה כמו שלנו, הם תמיד בעלי משמעות כפולה. מצד אחד, אנחנו משתתפים בהם בשמחה, וחלקינו אפילו לובשים גלימות ומצנפות חגיגיות המציינות בפני הבאים את מעמדנו הרם בהיררכיה האקדמית. אנו מקימים במות ומתהדרים בשלל דגלים ושלטים מאירי עיניים, נושאים נאומים, ומברכים ברכות למי שבהחלט ראויים להן לאחר השלמה מוצלחת של חוק לימודיהם. מצד שני, ובמקביל, אנחנו מתבוננים על עצמינו ועל מעשינו—ככה, קצת מהצד—מתוך הפרספקטיבות שלהן הורגלנו ועם הכלים הביקורתיים שאותם רכשנו במסגרת לימודינו ועבודתנו כאן בפקולטה למדעי הרוח. מה המקור של המסורות האלה? אנו שואלים את עצמינו. ... מתי הן נקבעו ומה הן מסמלות? איזו מטרה או סדר יום נסתר הן מבקשות לשרת? אהה.. אנחנו אומרים לעצמינו.. הנה לנו דוגמה מעניינת של ה"מסורות המומצאות" שעליהן מדבר ההיסטוריון ההוא ושעליהן למדנו בשיעוריה המאלפים של פרופסורית זו וזו ... הנה דוגמה של יחסי כח מרומזים שבהם דנו בשיעור המרתק של פרופ' זה וזה ... היה שווה בכל זאת—אנחנו יכולים לסכם לעצמינו—לבוא ללמוד כאן. זו הייתה החלטה מאוד נבונה, ... וגם ממש פרקטית! עכשיו אנחנו מבינים את העולם הזה שסביבנו קצת אחרת ומפרספקטיבה יותר רחבה, ואנחנו יכולים להתמודד באומץ לב ובפתיחות רבה עם האתגרים הרבים שעומדים בפנינו ... טוב, ככה אני מקווה—סטודנטיות וסטודנטים יקרים—שאתם מסוגלים ואוהבים היום לחשוב, פחות או יותר.

ומה לנו יותר אתגר מיידי וכבד-משקל, מאשר האתגר שהוצב בפנינו ממש השבוע לאחר פרסום מסמך שחבר ע"י חבר סגל לשעבר בפקולטה שלנו, פרופ' אסא כשר, לבקשתו של שר החינוך נפתלי בנט, תחת הכותרת: "קוד אתי של ההתנהלות הראויה בתחומי חפיפה בין פעילות אקדמית לפעילות פוליטית". זהו שמו המלא בישראל. כמו בטקס שאנו משתתפים בו היום והמשמעויות הגלויות הנסתרות שניתן למצוא בו, גם בעניין המסמך הזה, מלאכת הכנתו והתגובות לו בעד ונגד, היינו עדים לטקס ששחקניו ומה שבפיהם היה סוג של מחזה ידוע מראש. ועדיין, ממש כמו בטרדיה יוונית שעליה אנו יכולים ללמוד בחוג ללימודים קלאסיים בפקולטה, המתח שבעלילה והקטריזיס שאליה מגיעים בסיומה, נובעים לא מתוך ההפתעה האפשרית המצפה לנו אולי בסצנה הסופית, אלא דווקא מהידיעה הוודאית שהסיום הטרגי אכן יגיע בכל עוצמתו, ואין להימלט ממנו. המסמך שעל חיבורו הופקד פרופ' כשר עוד בדצמבר 2016 נחת כצפוי על שולחננו על אמירותיו הבעייתיות, והדיון הציבורי הוצת מיד כאשר העמדות ובעלי העמדות היו פחות או יותר צפויים מראש. אבל גם כשאדיפוס מגשים את הנבואה הטראגית שמוצגת בתחילת המחזה וגם מעניש את עצמו ואת הסובבים אותו, המועקה של הצופים היא עדיין גדולה. הצופים נדרשים לנתח את מה שראו עיניהם ולשאל את עצמם לפרש הדבר.

כמו בטקס של היום, מול ה"קוד האתי" המוצע, אנחנו בתפקיד כפול של שחקנים ושל פרשנים. אנחנו ניצבים מולו עם הכלים האינטלקטואליים שרכשנו לעצמינו לאורך השנים ושואלים את עצמינו על פשר

המסמך והמהלכים שליוו את היווצרותו, על מקורותיו ועל מטרותיו, ובעיקר שואלים את עצמינו מה עלינו לעשות לנוכח המהלך כולו. אין כאן הפתעות רבות, אבל יש תזכורות קשות ועצובות של תהליכי עומק שעוברים על החברה הישראלית ושמולם אנחנו מחויבים להמשיך להגיב ולהיאבק.

לא אחזור כאן על הדיונים שהתקיימו השבוע בכלי התקשורת ועל הנימוקים שהושמעו בעד או נגד הקוד המוצע בפרט, או על הרעיון הכללי של החלת מנגנוני מעקב ופיקוח מטעם המדינה, על אנשי סגל באוניברסיטאות. לפי מה שמסתמן בשטח, יש סיכוי גדול שהקוד המוצע לא יאושר במל"ג; ואם בכל זאת הקוד יאושר, הרי שיש סיכוי רב שהוא לא ייושם בפועל; ואם הוא בכל זאת ייושם בפועל, יש סיכוי גדול שכפי שנהוג במקומותינו, הפער בין הכתוב והביצוע יהיה גדול ומשמעותי. אלא שנזק גדול נגרם גם נגרם כבר עתה, בשל עצם היוזמה והדיונים שהתלוו לה.

אל לנו לראות בחיבור המסמך וברוחות הרעות שנושבות ממנו יוזמה מבודדת ותמימה. מדובר במתקפה רחבה, מתמשכת ומטרידה מאוד על אזרחים ועל ארגונים, הן ממלכתיים והן וולונטריים, אשר מבקשים למלא את חובתם הלגיטימית של מי שאיתנותה ועתידיה של הדמוקרטיה הישראלית יקרות לליבם. זוהי מתקפה שמטרתה להשתיק כל ביטוי של ביקורת לשלטון או לחברה בכלל, וכל דעה עצמאית במיוחד כאשר היא מסרבת להתיישר עם הזרם המרכזי, שכמובן גם הוא לגיטימי למדי. ההנחה הסמויה החמורה מאוד של המתקפה הזו, וזו הנחה שמשתקפת באופן חריף במיוחד בקוד האתי שהוצע, היא שהדעות המקובלות על הרוב ובכלל המצב הקיים הן נטולות כל הקשר פוליטי והן נכונות ומוסריות "באופן טבעי" (אם לנקוט בלשון שחוזרת על עצמה באופן תמוה במסמך הזה), ואילו כל חריגה מהן היא מזיקה ומייצגת את ה"זוהמה הפוליטית" שיש לבלוש אחריה ולעקור מן השורש. אין מצב מסוכן מזה לדמוקרטיה כמו שלנו, שהיא דמוקרטיה במצב שברירי למדי.

לפקולטה שלנו ולבוגריה תפקיד חשוב ומרכזי בהתמודדות הזו. אתם יוצאים מכאן כבוגרי הפקולטה וגם כשליחיה אל החברה. אנחנו עוקבים אחריכם בדאגה מסוימת, אבל גם בגאווה לא מוסתרת. נשמח במיוחד לראות אתכם חוזרים למסדרונות הפקולטה כדי להמשיך בלימודים לקראת תואר הדוקטור.

The End of Empires in the 20th Century

There is one important empire that we all (at least in this room) care about and that we often hear the opinion, or shall we say the desire expressed by some, that its end is nearing. That is the Empire of the Humanities. Whether or not we are explicitly asked, whether we are asked in purely intellectual or in more administrative or public contexts, whether the question is posed by others or by our own selves—we all know as scholars in the humanities, that there is one pressing question that each one of us, in our various public or private roles, face on a daily basis: the question, namely, “Whither the Humanities”?

Let me briefly explore the questions in terms that are relevant to these times. If you Google the question “Whither the Humanities” (inverted commas, of course) you will get more than 11,200 results. If you want to contextualize this result, here are some similar ones:

“Whither Mathematics” – 2150 results

“Whither Pure Mathematics” – 0 results

“Whither Applied Mathematics” – 320 results

“Whither Big Data” – 311 results (including “Whither Big Data Bullshit”)

“Whither Digital Humanities” – 189 results

“Whither Evidence-Based Medicine” – 142 results

“Whither Personalized Medicine” – 4 results

“Whither the Self” – 67,300 results!!!

and again ...

“Whither the Humanities” – 11,200 results

So, “Whither the Humanities”, by all means an important question that some of us ask ourselves frequently and some of us are required to give concrete answers to, in order to make sure that we can keep institutions like our faculty on track

and functioning in a healthy way, in a time and in social and political contexts which are unfavorable and sometime openly hostile to such an endeavor.

And the answer to the question “Whither the Humanities” is here. In events like this one, that highlight and showcase what we do and, above all, how we do it, under stringent scholarly standards that we want to abide by. This is in my view, the most important and persuasive answer: high quality scholarship that is manifest in our individual research, in our international collaborations projects, in our publications, and then, once in a while, in gatherings that allow us to interact, face to face, with colleagues whose intellectual interests come close to ours. High quality scholarly work is what makes the humanities as relevant as ever in the various directions where scholars decide to take them.

Along with several invited talks and regular seminars, this week’s list of events at our faculty include the following international workshops, all of this in just one week:

- [Social Constructions of the Self](#). (The School of History)
- The End of Empires in the 20th Century
- Myth in the Biblical Text: New Finding and New Directions in Research
- Emotions across Boundaries. International Seminar and Workshop in the Philosophy and History of Emotions

I find it quite impressive as well as satisfactory, that all of this is taking place in our faculty, continually over the academic year, and particularly this very week, in which so many absurd things are happening around us, both in Israel and abroad.

Yesterday, I was invited to give my opening greetings also at the workshop on “The Social Constructions of the Self”. The title of the Keynote Lecture, by Professor Elizabeth Lunbeck, from Harvard, which was planned many months in advance, was, by a lucky strike of coincidence with the hottest news and headlines all around the world, “Narcissistic Selves in the Age of Trump”. A striking coincidence, indeed, as this meeting is taking place just a few days after the new book, [A Clear and Present Danger: Narcissism in the Era of Donald Trump](#), has hit the marketplace and is making headlines all around the world.

But I think, moreover, that there is also a striking coincidence between the topic of yesterday’s talk and the topic of the workshop here today. Today we will be hearing talks on the Ottoman, the British, the Spanish, the Austro-Hungarian, the

Portuguese, the French, and even the Japanese empires. All of them simply did not make it to the 21st century. Those are all bygone empires, but we still have around some other empires, even if somewhat different from those that are at the focus of the workshop. Well, Trump's empire, for one thing. When Latin Americans use the term "el imperio" they don't mean the Spanish empire. They mean—some with admiration, some detractively—the USA at large, and nowadays, more specifically, Trump's empire. And it seems that it makes sense to ask that very substantial question "Whither The Empire?", and indeed "Whither Humanity", rather than "Whither The Humanities?" It is rather mind boggling that the question of the future of humanity, the short-term future of humanity, is so strongly dependent in the second decade of the twenty-first century on the Narcissist personality of some individual politicians, and not just Trump, but also Putin, Kim, Erduan ... should I go on? ....

"Civilizations die from suicide, not by murder", famously said Arnold Toynbee and by Civilizations he could have certainly meant also Empires. Empires die from suicide. I wonder if this idea will surface in today's talks, either explicitly or tacitly. But on behalf of our guests coming from abroad I would like to add that more recently, here in Israel another idea about the end of empires has been made popular by two pop singers, Hemi Rudner and Dan Toren, to lyrics by Meir Goldberg, with their beautiful song "Empires succumb slowly" ["אימפריות נופלות לאט"](#). Perhaps also this idea will surface in some of the talks today. You will be here to judge.

אפריל 17, 2018

משפחות שכולות יקרות, סטודנטים יקרים, עמיתיי מהסגל האקדמי והמנהלי בפקולטה למדעי הרוח, אורחים יקרים, ידידיי, מכובדי כולם,

בטקס שאנו מקיימים כאן היום, מוענקות מלגות הצטיינות לתלמידי הפקולטה עבור הישגיהם בלימודים בשנת תשע"ז. האוניברסיטה מעניקה לתלמידים אלה מלגות לזכר תלמידים ואנשי סגל הפקולטה אשר נפלו במערכות ישראל ובפעולות האיבה.

שוב אנחנו נפגשים כמו בכל שנה בתקופה הטעונה הזו של השנה, כדי להתייחד עם זכר יקירנו שנפלו – בנות ובנים, הורים, בני זוג, אחיות ואחים, חברים קרובים. השנים עוברות, הכל נשאר כפי שהיה. השנים עוברות, והכל משתנה ללא הכר. כמו לפני שנה, יקירכם שלא היו – גם עכשיו אינם. כמו בכל שנה, הגעגוע והכאב – עדיין שם כפי שהיו. וכמו בכל שנה, משפחת השכול התרחבה ונוספו לה דואבים חדשים גם אם לא אצלנו בפקולטה, אז במקומות אחרים במדינה.

גם השנה, בהתקרב יום הזיכרון, והאירועים השונים שנועדו לציין את זכר יקירינו שאינם, אנו חוזרים ומהרהרים על המתרחש במדינה שלנו, בחברה שלנו, ומתחבטים בשאלות של מתן הקשר רלוונטי ומשמעות אפשרית, אם בכלל, למועקה והכאב של המשפחות. הניסיון למצוא את הדרך הנכונה לציין בצורה מכובדת ומכבדת במישור הציבורי את מה שנחווה במישור האישי והמשפחתי מהווה אתגר קשה שאנו מנסים להתמודד איתו כל פעם מחדש. זהו אתגר חריף במיוחד מפני שבחברה כמו שלנו, האתוס הבסיסי שלה מכיל רצון כן ואמיתי לחבק את המשפחות ולנחם אותן על האובדן, אבל מצד שני ה-DNA המכונן שלה מקדם באופן תמידי את חילוקי הדעות ומלבה את הוויכוח הציבורי על כל היבט של חיינו המשותפים. זהו מתח בסיסי שמגדיר את החברה שלנו, ומלווה אותה מאז ומתמיד, ובוודאי שהוא צף ועולה בצורה חריפה בתקופה הטעונה הזו של השנה.

המתח הבסיסי הזה מטיל על מנהיגינו ועל נציגי הציבור שלנו עול כבד ואחריות כבדה שלמרבה הצער הם לא תמיד מסוגלים לשאת בהם כפי שמצופה. למעשה, המתח החריף ללא הכר בשנים האחרונות, וסגנון ההתבטאות המלווה אותו הולך ומתפתח לכיוונים שמכבידים עוד יותר על יגון של המשפחות השכולות, ושל כל אזרח שמחפש דרך ללוות אותן באובדן. השיח הלאומי סביב אירועי יום הזיכרון מדגיש את המחוייבות לשימור ולכיבוד זכר הנופלים, קורא לטיפול האחדות בעם, ומקדש את ערך החיים כערך עליון שאנו מצוים לפעול לאורו. אלא שמציאות חיינו לא תמיד תואמת את הערכים המוצהרים האלה. ליבוי שסעים, אלימות מילולית ופיזית, העדפת האינטרס האישי מצד מנהיגים על פני החובה לשרת את האינטרס הציבורי, וזלזול בחיי אדם ובצרכים של אוכלוסיות שלמות, מגבירים בהתמדה את נוכחותם בקרבינו.

על פי איזה מציאות, אם כן, לפי איזו ראייה של העתיד המשותף שלנו, ועל פי אילו ערכים ואיזו התנהגויות של אזרחי המדינה ושל מנהיגיה אנו אמורים להכיל את האבדן ולתת לו פירוש ומשמעות? אלה שאלות נוקבות, שממשיכות להטריד ולהקשות על הניסיון למצוא דרך הולמת לציין במישור הציבורי את הכאב שנחוה במישור האישי והמשפחתי.

על רקע התהליכים המסוכנים שהחברה הישראלית חווה, והשסעים ההולכים ומעמיקים, גם במישור של שימור זיכרון הנופלים, מוטלות גם עלינו, כאנשי אקדמיה, חובות מוסריות ראשונות במעלה, שמתחברות באופן טבעי לעבודתנו המחקרית והחינוכית. בעולמינו האקדמי הקטן והאינטימי, כאן באוניברסיטת תל-אביב, אנו זוכים לפריווילגיות של ריחוק מן העולם החיצון, במידה מסוימת ובמובן ידוע, אך עלינו לזכור שהפריווילגיה הזו מוקנית לנו על מנת שנוכל להיות קשובים קשב רב למתרחש סביבנו. במסגרת זו מתאפשר לנו לגשר על הפער בין הכאב הפרטי של המשפחות לבין המעשה הציבורי שלנו, באופן שהוא סמלי ובו בזמן מעשי, ובדרך שיש בה מן הנחמה, גם אם היא רק נחמה פורתא: כך, כמו בכל שנה, וכחלק מהמרקם של החברה הישראלית שאנחנו חלק אינטגרלי ממנה, אנו זוכרים את הנופלים, ואנו עושים זאת בדרכינו הייחודית, ואף המתחייבת, בניסיון לתת משמעות רלוונטית לזכרם של מי שהיה חלק מהקהילה הזו, מהפקולטה למדעי הרוח באוניברסיטת תל-אביב, סטודנטים ומורים כאחד. דרך זו היא הדרך של תמיכה בסטודנטים המצטיינים של היום ע"י מלגות ההצטיינות שאנו מעניקים כאן היום.

סטודנטיות וסטודנטים יקרים: אלה מכם המקבלים היום את המלגות, מקבלים על עצמם עול בעל משמעות סמלית של המשכיות, שהיא בו בזמן גם מוחשית מאוד. זוהי הנצחה אישית וישירה, חיבור של מסלול חיים אחד שנגדע באיבו אל תוך מסלול חיים אחר שפורח וימשיך לפרוח. נבחרתם לכך בשל הצטיינותכם בלימודים עד כה, ומצופה מכם עתה לשאת את האחריות הנוספת של שמירת זכר הנופלים ע"י המשך עשייתכם האינטלקטואלית, החברתית, ובכלל – כל סטודנטית וסטודנט וזכרו של מי שהמלגה שאתם מקבלים על שמו מבקשת להנציח.

היו ראויים לזכר אלה שְלָשָׁם הנצחת זכרם אתם מקבלים היום את המלגות. משפחות יקרות: דעו לכם, שעשינו את המוטל עלינו כדי לבחור בסטודנטים הראויים ביותר לשם כך.

יהא זכר הנופלים, יקיריכם - יקירינו, ברוך.

יוני 2019

טקס הענקת תעודות – הפקולטה למדעי הרוח – תשע"ט

בשנים האחרונות, שנתיים ... שלוש ... ואולי קצת יותר (אני מקווה שלא הרבה יותר), הייתם חלק בקהילה הפעילה של מדעי הרוח באוניברסיטת תל-אביב. אנחנו גאים בתלמידנו ובבוגריו, בכך, ואני תקווה שלאחר המסע האישי של כל אחת ואחד מכם כאן בפקולטה, גאים גם אתם להשתייך למשפחה הייחודית הזו. לכל אחת ואחד מכם, בוגרות ובוגרים יקרים, יש סיבה שהביאה אתכם לכאן, יש מוטיבציה אישית ורקע משלו או משלה, שבגינה החלטתם ללמוד כאן, ויש תכניות שונות לקראת העתיד. תקוותי היא שתוכלו לומר לבני משפחותיכם היום, שהמאמץ וההשקעה אכן השתלמו ואכן ישפיעו באופן משמעותי על המשך מסלול חייכם, כל אחד בדרכו – כל אחת בדרכה.

בברכתי אליכם היום, אני מוצא לנכון לבקש שלוש דקות מזמנכם, כדי לספר בקצרה על כנס אקדמי שהתקיים בברלין בשבוע שעבר ושאליו הוזמנתי להשתתף. הכנס הוקדש לדיון על חייה ופועלה של המתמטיקאית היהודיה-הגרמנית, אמי נתר (Emmy Noether). אני מניח שעבור רובכם, השם אמי נתר לא אומר הרבה. תרשו לי, אם כן, לומר כמה מילים עליה, כי מדובר במדענית מחוננת, ואישה אמיצה מאוד, שמחקריה פורצי הדרך שינו את פני המחקר המתמטי בחלק הראשון של המאה העשרים, והרבה מעבר לו. הכנס עצמו נועד לציין מאה שנה לאישור עבודת ה-Habilitation של נתר. זהו שלב הכרחי, מעין דוקטורט שני, שנדרש בעולם האקדמי הגרמני, עבור כל מי שמבקשים לפתח קריירה מחקרית של ממש ולקבל משרה תקנית במערכת האקדמית.

אמי נתר הייתה האישה הראשונה שעברה את המשוכה הזו בגרמניה, על אף התנגדות עזה מאוד שהפגינו פרופסורים וותיקים שנדרשו לשאלה. נתר פעלה בעיר גטינגן (Göttingen), שהייתה מאז תחילת המאה העשרים המְכֻּה של עולם המדעים המדויקים, והמקום שאליו הגיעו, מכל רחבי העולם, כל מי שרצה לפתח קריירה מדעית מצטיינת. "מה יחשבו חיילנו החוזרים מן החזית—שאלו בסנאט כחלק מהנימוקים להתנגדות—אם יתברר להם שעליהם לשבת וללמוד מפיה של אישה?" משרד החינוך השיב לבקשה שנשלחה אליהם באלה המילים: "דעתנו היא שרק במקרים חריגים ביותר ראשה של אישה יכול להיות יצירתי בנושאים מתמטיים."

ה-Habilitation אושרה בסופו של דבר ב-1919, הודות לפועלם הנחוש של כמה מדענים שהיו משוחררים מדעות קדומות מהסוג הזה, ובראשם, דויד הילברט, המתמטיקאי הגרמני הבולט ביותר בעת ההיא. "איני רואה מדוע המגדר של המועמדת צריך להוות מכשול", הוא אמר לעמיתיו המתנגדים. "אחרי ככלות הכול, מדובר כאן בסינאט האוניברסיטה ולא בבית מרחץ ציבורי."

לאחר המינוי, כוכבה של נתר דרך בשמי המתמטיקה העולמית. אבל הצלחתה הפנומנלית, כמו זו של מדענים יהודים רבים אחרים בתקופתה, התנפצה באחת מול המציאות המרה שהתהוותה בגרמניה עם עליית הנאצים לשלטון בינואר 1933. בחודש אפריל באותה השנה חוקק חוק שנועד להרחיק משירות המדינה, ובכלל זה ממשרות אוניברסיטאיות, יהודים ואזרחים אחרים, אשר בשל דעותיהם הפוליטיות

והתנגדותם לשלטון, נחשבו לאויבי האומה הגרמנית. כפי שקורה לעיתים קרובות עם חוקים גזעניים, פוגעניים ומפלים במיוחד, החוק נשא שם לא מאיים במיוחד, ואפילו נוסך תקווה מסויימת: "החוק לשיקום שירות המדינה המקצועי".

בו ביום שהחוק חוקק הורחקו מעבודתם פרופסורים רבים שכיהנו באוניברסיטאות ברחבי גרמניה, ובכלל זה אמי נתר ועוד שבעה מעמיתיה היהודיים בגטינגן. היה זה הצעד הראשון בתהליך שהביא לחיסול המהיר של המפעל המדעי המפואר של גטינגן, ומאוחר יותר לגורל המר שחיכה ליהודי גרמניה. ימים ספורים לאחר הפיטורים ההמוניים, נערכו באוניברסיטאות רבות בגרמניה, ובכלל זה גם בגטינגן, טקסים פומביים של שריפת ספרים, לקול מצהלות האספסוף המשולהב, ובתוך כך פרופסורים גרמנים לא מעטים.

אבל, קשה ככל שזה יישמע, לא החוק עצמו ולא מימושו המהיר והגורף היו הביטוי הטרגי ביותר של מה שקרה בימים ההם באוניברסיטאות הגרמניות המובילות. בין יוזמי החוק היו גם מי שרצו להקהות, ולו במעט, את האופי ואת הרושם הגזעני שלו, ועל כן נכללו החרגות עבור מקרים מיוחדים. החוק הִחְרִיג, למשל, יהודים שבמלחמת העולם הראשונה שירתו בצבא גרמניה בחזית. בין המוחרגים היו שני פרופסורים יהודים בגטינגן, ובהם אדמונד לנדאו, מי שכמה שנים קודם לכן שהה שנתיים בירושלים והקים שם את המכון למחקר מתמטי המפואר של האוניברסיטה העברית. אלא שאז, ארגונים של סטודנטים נאצים בריונים נטלו על עצמם את המשימה של השלמת ניקיון השורות באותם מקומות שאפילו החוק הגזעני הזה איפשר חריגות, והם בלמו בגופם ממש כניסתם של כל סטודנט שרצה לשמוע את הפרופסורים היהודים המצויינים האלה. הבריונים עשו זאת כשהם לבושים במדים של תנועתם, כדי להסיר כל ספק באשר לזהותם ולכוונתם. למעשה, עוד הרבה לפני שהחוק נחקק, ושהמרצים היהודים סולקו בכוח החוק, קבוצות הבריונים הללו, שומרי טהרת המולדת והגזע מטעם עצמם, ישבו בהפגנות, לבושי מדים ולעיתים מנופפים בדגלים, בשיעורים של כל פרופסור שלדעתם חרג בטהרתו הגזעית או בדעותיו הפוליטיות מהגבולות הצרים שהם בעצמם קבעו כלגיטימיים. הם ערכו רשימות שחורות של מרצים שלא תאמו את השקפתם, ונקטו בכל שיטה אפשרית, כולל אלימות פיזית של ממש אבל לא רק, כדי להרתיע ולהטיל מורא על מורים ועל תלמידים שסירבו להתיישר לפי הקו שהם ביקשו להשליט.

מאה שנה לאחר שאושרה ה-Habilitation של אמי נתר בגטינגן, המהלך שפרץ דרך לנשים נוספות שהתחילו להצטרף בהדרגה, אמנם באיטיות, לסגל האוניברסיטאות הגרמניות, זכיתי להיות מוזמן, במסגרת הכנס שהתקיים לפני שבוע, לספר בפני עמיתי הגרמנים על עבודתה ועל משמעותה עבור המשך ההתפתחות של מדע המתמטיקה בכללותו במאה העשרים. כיהודי, וכפרופסור להיסטוריה של המדע באוניברסיטת תל-אביב, קבלתי את ההזמנה המכובדת הזו בענווה, אך בגאווה לא מוסתרת, וראיתי את עצמי כמי שייצג גם אתכם באירוע החגיגי הזה. אני מקווה שעשיתי את זה בהצלחה ובצורה מכובדת. סיפורה של אמי נתר, אשר על אף כישרונה הבולט נאלצה לסבול אפליה ודיכוי כפולים, כאישה וכיהודיה, בת למיעוט לאומי ודתי נרדף, ראוי שישמש לנו תמרור אזהרה ויחדד את רגישותנו האישית והמוסדית כאן באוניברסיטה שלנו, ובחברה הישראלית בכלל.

ובאשר לסיפור הרחב יותר—והכאוב—של האוניברסיטאות הגרמניות בימים האפלים ההם, ועל המשמעות העמוקה של ההתנהגות הבזויה של פרופסורים וסטודנטים שלקחו על עצמם הובלה אלימה של מחנה הטהרנות הלאומנית, אשאיר לכל אחת ואחד מכם לחשוב עליהם בדרכו האישית ומנקודת מבטו הפוליטית תהא אשר תהא, ולתהות האם יש מקום ללמוד מכך על מציאות חיינו בימים אלה ממש.

כך או אחרת, גם בימים אלה ואולי במיוחד בהם, כל המרבה לזכור ולספר במעשים השפלים של הימים ההם, הרי זה משובח.

חברות וחברים יקרים: השנה אנו מעניקים תעודות למסיימות ומסיימים במסלולי התואר הראשון והשני, ובלימודי תעודה לקרוב מ-600 מתלמידינו, מתוכם כ-250 גברים ועוד כ-350 נשים. אנו ממשיכים, אם כן, את המסורת של קיום הוגנות מגדרית נאה בפקולטה, במישורים רבים של חיינו האקדמיים, אם כי יש לנו עוד מקום רב לשיפור גם בהקשר הזה. מבין אלו שהגיעו לטקסים, אני לוחץ בשמחה ידיהם של יותר מ-400 בוגרות ובוגרים. יש כאן נציגות נכבדת של אוכלוסיות שונות המייצגות, במידה רבה, את הפסיפס המורכב הזה שאנחנו מכנים "החברה הישראלית על גווניה", אם כי גם בעניין הזה יש מקום לשיפורים.

בתום השנה הרביעית לכהונתי כדקאן הפקולטה למדעי הרוח, אני ממשיך להשתדל, הן בטקסי הסיום והן בשגרת היומיום, להתייחס לכל אחד מכן ומכם באופן אישי, ומנסה לחבר, ככל שניתן, שמות לפנים ופנים לשמות (אני מודה שאני לא תמיד מצליח מפאת המספר העצום של תלמידינו). מסקרן אותי לדעת מי הם הנשים והגברים שעומדים בפניי ושאת ידיהם אני לוחץ בטקס, ומצטלם בשמחה לידם. חלק אפילו שולפים את הסמרטפון שלהם כדי לעשות סלפי, ואני נעתר בשמחה להזדמנות, בתנאי ברור אחד: שישלחו גם לי עותק. ומול כל אחד מכם אני שואל את עצמי: מהו העולם שממנו באתם ולאן אתם הולכים עכשיו? לאיזה תחומים היו מוקדשים הלימודים שלכם? אם כתבתם תיזה: באיזה נושא זה היה ומה למדתם ממנה? האם אתם בנים או בנות למה שאנחנו מכנים היום "דור ראשון ללימודים באקדמיה", או שמא ממשפחה עם שורשים עמוקים בה, או אולי משהו אחר? ומה הייתה ההשפעה של הרקע המשפחתי שלכם על בחירת מסלול הלימודים שלכם ועל מה שהפקתם ממנו? מה בעצם אתם למדתם כאן ומה אנחנו צריכים ללמוד מהניסיון שלכם? כל אחד מבוגרינו הוא עולם בפני עצמו, ומאחורי כל בוגרת ובוגר עומדת משפחה גאה ותומכת, וזה גם חגם היום.

אני סמוך ובטוח שציבור מורי ומורות הפקולטה הצליח להטביע בכם חותם אינטלקטואלי משמעותי ולהעניק השראה ולא רק ידע במובן הצר של המילה. משימה חשובה עבור כולנו היא להמשיך את טיפוח הפלורליזם התרבותי והאינטלקטואלי, מתוך מאבק נגד הרדידות המחשבתית, הפוליטיזציה במוסדות התרבות והמשפט, ונגד השיח המתלהם המתקיים במידה הולכת וגוברת בחברה שלנו.

לפקולטה שלנו, לבוגרותיה ולבוגריה, תפקיד חשוב ומרכזי בהתמודדות הזו, ובכך אנו רואים בכם שליחינו היוצאים אל החברה. בשם אנשי הסגל האקדמי והמנהלי שליווה אתכם לאורך השנים האחרונות, אני רוצה לברך אתכם ביום החגיגי הזה ולאחל לכולכם הצלחה באשר תלכו.

חברות וחברים, בני משפחה יקרים: עלו והצליחו!

נובמבר 10, 2019

עצרת זיכרון ליצחק רבין – 24 שנה להירצחו

סטודנטיות יקרות, סטודנטים יקרים, עמיתיי מהסגל המנהלי והאקדמי, אורחות ואורחים נכבדים, גבירותיי – רבותיי, קהל נכבד,

לפני 24 שנה נרצח בישראל ראש ממשלה, יצחק רבין ז"ל. השנתיים שקדמו לרצח היו שנתיים סוערות מאוד, בעקבות חתימת הסכמי אוסלו ופתיחת הדיאלוג הישיר בין ממשלת ישראל והנהגת הפת"ח. הציבור בישראל היה חצוי. התומכים ראו בהסכמים פריצת דרך ותקווה לעתיד של שלום בין העמים, ולחיים משותפים במרחב שבין הים לירדן. המתנגדים ראו בהסכמים אסון לאומי שיש לעצור בכל דרך. המחלוקת נסובה גם סביב שאלת הכוונות האמיתיות של ההנהגה הפלסטינית כאשר אימצה את ההסכמים.

ב-25 לפברואר 1994, חודשים ספורים לאחר חתימת ההסכם הראשון, רצח הרופא היהודי ברוך גולדשטיין, תושב חברון, 29 מתפללים מוסלמים במערת המכפלה, כאשר ירה בגבם בעת התפילה. ב-14 לאוקטובר 1994 נרצח החייל החטוף נחשון וקסמן וחמישה ימים לאחר מכן אירע פיגוע באוטובוס בקו 5, ברחוב דיזנגוף בתל-אביב, ובו נרצחו 22 אזרחים ישראלים. בהמשך באו מתקפות טרור נוספות, שגבו את חייהם של עשרות אזרחים ישראלים. הפגנות סוערות נערכו בכל רחבי הארץ ומפלס המתח עלה בהתמדה. תחילה, הושמעו קריאות למרי אזרחי לא אלים, שיביא לביטול ההסכמים. בהדרגה התגברו הקולות שהסיתו באופן אישי נגד רבין ואף התירו את דמו בדרכים שונות. הרוצח השפל שירה שלוש יריות בגבו של יצחק רבין, יגאל עמיר, יושב בכלא מאז המעשה.

סוגיית שחרורו האפשרי שָׁבָה ועולה ככל שלוח השנה מקרב אותנו לאירועים לזכרו של הנרצח. מעל ראשם של רבים מרחפת אימתו של המערכון המפורסם מ-1997, שבו השחקן רמי הויברגר מגלם את הרוצח שמצהיר בביטחון מלא: "[יום אחד, בעוד 20 שנה, אני אקבל חנינה. אתם יודעים את זה. עמוק בלב, אתם יודעים את זה](#)". ואמנם חלפו יותר מ-20 שנה מאז ועמיר עדיין בכלא, אבל רבים בציבור חוששים (או שמא "יודעים, עמוק בלב"), שלא רחוק היום, אולי, שבו נהיה עדים למחאות הכפיים של אלה אשר, כמתואר במערכון, יחגגו את שחרורו וילוו את עמיר בדרכו אל החופש. לא צריך סקרים מדעיים כדי לדעת שחלק לא מבוטל בציבור, חלק הולך וגדל של אוכלוסיית אזרחי ישראל ובהם צעירים רבים, מאמינים שלא יגאל עמיר הוא הרוצח או, גרוע מזה, שגם אם אמנם ירה את היריות הקטלניות, מקומו לא היה מעולם בכלא, ובוודאי שהגיע הזמן לשחררו.

אלא שבזמן ששאלות כאלה נדונות, ובעוד עמיר עצמו יושב מאחורי סורג ובריח, רוחו של יגאל עמיר, כבר מזמן מהלכת לה חופשי בקרבינו, בשלווה ובבטחה, כשעל פניה מרוח החיוך הציני הידוע לשמצה. וזו רוח רעה שנוכחותה וכוחה הולכים ומתגברים. בימים אלה ממש, פרשנים טלוויזיה ועיתונאים, וכך גם בכירי מערכת המשפט במספרים הולכים וגדלים, זוכים לאבטחה צמודה לאור איומים על חייהם וקריאות המתירות את דמם ברשתות החברתיות. תגובה חריפה מצד מנהיגים דתיים ופוליטיים ממאנת להישמע בקול צלול, כשם שהיא לא הגיעה בימים בטרם רצח רבין, שלא לדבר על הסכמה שבשתיקה או אף מעבר לזה. זלזול בחיי אדם ואדנותיות מופגנת כלפי ערבים אזרחי ישראל, ולא כל שכן כלפי פלסטינאים בשטחים הכבושים, הופכים לדבר שבשגרה יותר מאי-פעם. ארגונים שמנסים לקדם דיאלוג עם שכיננו, דוגמת המשפחות השכולות המבקשות

לקיים קשר ישיר עם משפחות פלסטינאיות, מוקעים בחריפות, [והטקסים שהם מארגנים כדי לקדם את משנתם עומדים תחת איומים ומתקפות אלימות ושלוחות רסן](#).

דבריו של יצחק רבין בנאומו בטקס החתימה של הסכם אוסלו ב', ב-2 לספטמבר 1995, נשמעים היום כהד רחוק מאוד ומכמיר לב, של חזון שונה לגמרי, נאיבי אולי בדרכי המימוש שעל פיהן הוא עוצב אז, אך מפיח תקווה של חיים, כאשר הוא מכיר ב־יסוד ה־מציאות שהכחשתו הנמשכת בשיח הפוליטי, סופו שתוביל אותנו לאסון: "אין אנו לבדנו על האדמה הזו" – אמר אז רבין בפשטות ובקולו הבוטח, והמשיך ופנה בקריאה אמיצה: "שכנינו, בני העם הפלסטיני, אנו, שראינו אתכם משך דורות במצוקותיכם, שראינו אתכם בדלותכם, אנו שנהרגנו ואנו שהרגנו, הולכים איתכם אל עתיד משותף ורוצים בכם כשכנים טובים." רוח הדברים של רבין, על המורכבות והקשיים הכבירים שבהם, ועל הטעויות שנעשו בניסיון לממשה, הייתה רוח אופטימית על האפשרות של בניית מציאות מבטיחה. רוחו של יגאל עמיר קטעה אותה באחת והיא השולטת היום בחיינו.

אבל רוחו של יגאל עמיר איננה רק הרוח של האיש המ־רצה היום עונש על המעשה, אלא רוחם של רבים אשר ליבו אז את השנאה ועודדו את האלימות. רוח זו, כאמור, מהלכת היום חופשי מאי-פעם ועושה עוד ועוד נפשות. הנה לכם כמה דוגמאות מהשבועות האחרונים: שוטרת מג"ב מתועדת בסרטון כאשר היא [יורה בגבו של צעיר פלסטיני חמוש בשקית פלסטית](#), לקול צהלות חבריה, ועל רקע תגובות נלהבות ברשתות החברתיות. חייל צה"ל בסרטון אחר, חמוש ומוגן במיטב האמצעים, [דורך את נשקו ומכוון לראשו של אבא המלווה את בנו בן ה-5](#), ילד שהוכרז כמסוכן מאחר ולטענת החיילים יידה בהם אבנים. אילו משך בהדק יכול היה להפוך אולי לגיבור חדש, דוגמת אלדור עזריה, שהשכים להרוג את מי שלא יכל להזיק לו. [איכרים פלסטינים קשיי יום תועדו מורחקים מאדמותיהם](#), פעם אחר פעם, כשמסיק הזיתים שלהם נמנע על ידי כוחות הביטחון, תוך שימוש ברימוני הלם. המדינה נאלצה להודות כי כניסתם נמנעה בשל שגיאת החיילים בקריאת המפה, אבל הנזק והסבל הם בלתי הפיכים. נדרשה עתירה דחופה שהגישו ארגונים לזכויות אדם, אלה המוקעים היום באופן גורף כאויבים שיש לחסל ולהרחיק ללא אבחנה. פחות אומץ ופחות דבקות במשימה הפגינו לוחמי צה"ל, למרבה הצער, כאשר קבוצות פורעים אלימים תקפו אותם ליד ההתנחלות יצהר ונקבו את גלגלי רכבם, ואף איימו במפגיע על מג"ד גולני שחייליו פעלו באיזור. הפורעים, כמובן, שפעלו בהשראת רוחו של עמיר, לא ייענשו, ומחזות כאלה ימשיכו להתקיים תוך גינויים רפים והמשך הצהרות ריקות מתוכן. מקרים אלה הם בגדר המועט שצולם והופץ ברשתות המחזיק את המרובה הנסתר, שמעולם לא מגיע למסכים ולא נודע ברבים, אך מתקיים מדי יום ביומו בשטחים הכבושים שמעבר לקו הירוק וזולג בדרך של אלימות, הגוברת מיד יום בחברה הישראלית.

יצחק רבין מילא לאורך שנות חייו תפקידים ציבוריים רבים: צבאיים, פוליטיים וממלכתיים כאחד. המדינה ואזרחיה חבים לו רבות על פועלו, אך אין זה אומר שלא ניתן להתייחס באופן ביקורתי ואף נוקב למהלכים שיזם, ולמה שמכונה באופן גורף "מורשתו". מעשה הרצח כשלעצמו אין בו כדי לקדש את דמותו ואת דעותיו של רבין, ואין כל הצדקה להשתיק קולות של ביקורת כלפי המורשת הזו, יהא תוכנה אשר יהא. ואמירה זו נכונה לאו דווקא ביחס לפועלו בשנות כהונתו השנייה כראש ממשלה, אלא לחייו הציבוריים ארוכי השנים בכלל, כמו כל מנהיג אחר. ביום המוקדש לזכרו חשוב שהמוקד העיקרי יופנה למשימה המתישה והחשובה של מניעת ההשכחה של מעשה הרצח, ושל התנאים הפוליטיים והאידיאולוגיים שאפשרו ואף עודדו את המעשה.

ועדיין, ביום זה שאנו מעלים את זכרו של האיש יצחק רבין, חשוב לחזור ולהזכיר מעשים וערכים שהם חלק ממסלול חייו ושמהם יש הרבה מה ללמוד גם היום, או אולי בעיקר היום. בהתייחסות קצרה לכך, אני מבקש לסיים את דבריי היום. רבין היה מנהיג ישר-דרך, אנושי ולא חף מטעויות, נאמן לחוק ולשליחותו הציבורית.

הוא הבין כי השלטון נועד כדי לשרת את כלל אזרחי המדינה, ולקדם את האינטרסים שלהם כפרטים. כוח השלטון לא השחית את מידותיו, ובשום אופן הוא לא היה מעמיד את הישרדותו הפוליטית מעל האינטרסים המובהקים של המדינה ושל החברה הישראלית על כל מרכיביה. כאשר הכנתי את הדברים שאני נושא היום בפניכם, חזרתי לקרוא בנאומיו של רבין בשנות כהונתו השנייה כראש הממשלה, מ-1992 ועד יום הרצח, ואני מודה שנדהמתי להיזכר, שלצד המחלוקת שהתעוררה סביב הסכמי אוסלו והמהלכים שהובילו לרציחתו, תחילת כהונתו התאפיינה ברוח רעננה ובתנופת יצירה שלטונית, ובניסיון לקדם אוכלוסיות רחבות בחברה הישראלית: רפורמות בשוק ההון ובמשק, קרנות לפיתוח תעשייתי בפריפריה, ורפורמת המכללות הן רק דוגמאות אחדות לכך. רבין הביא עימו לתפקיד תכנית פעולה רחבת-היקף במישור האזרחי, שנועדה לחלץ את המדינה מהדשדוש שאחז בה בשנים שקדמו. חלקים אחדים בתכנית אף יצאו לפועל ובהצלחה מרובה והן בעלי השפעה משמעותית עד היום.

מבין כל הנאומים של רבין שקראתי בעניין רב בימים האחרונים, יש פסקה אחת שהכתיב בי במיוחד, ושאני מרגיש חובה להקריא בפניכם היום לסיום דבריי, מפני שהיא נוגעת באופן ישיר לנו, קהילת אוניברסיטת תל-אביב, ובפרט הפקולטה למדעי הרוח, כמי שנלחמים על בסיס יומיומי למען חופש הביטוי והמחשבה, ביחד עם גורמים אחרים בחברה האזרחית, אל מול מתקפות פרועות ומתוזמרות שמופעלות מכל עבר, כולל מגורמי השלטון עצמו. בטקס חלוקת פרסי היצירה על שם לוי אשכול, בתל אביב, 6 באוקטובר 1994, רבין התייחס לתפקידם החשוב של אינטלקטואלים ויוצרים בעיצוב פניה של החברה, וכך הוא אמר:

לא עולה בדעתנו להזמין אתכם לכתוב ברוח הראויה לממסד, לממשלה. לא ביקשנו ולא נבקש. אין לנו שום כוונה, חלילה, לפגוע בחירות היצירה, ואנו מאמינים שעוד תגיע שעתו של הזמן המיוחד הזה שאנו שרויים בו - בספרים, בשירים, במחזות, בציורים, בפיסולים, במוסיקה. הקריאה שאנו קוראים לכם היום היא לגייס את הסופרים, בלי שתהיה זו ספרות מגויסת. עליכם לקבוע עמדה, להוסיף ולתרום לוויכוח על דמותנו, ובמידה רבה על גורלנו בארץ הזו. השנים הבאות יעמדו בצל סימני השאלה. אחרי שנחתום שלום, אחרי שייפתחו גבולות, אחרי שיפלו חומות, יחלו השאלות המהותיות: מי אנחנו? לאן אנחנו חותרים? מהי דמותנו החדשה? איזה עם אנחנו רוצים להיות? איך נחיה עם הסובבים אותנו? האם נהיה "אור לגויים", או שנהיה "ככל הגויים"? האם תהיה זו הדת שתוסיף ותשמר את היהדות? עם סגולה? ומה מקומה של החילוניות? האם יקום יהודי חדש, ציוני חדש, ישראלי חדש? התשובות, לפחות בחלקן, נמצאות אצלכם. אתם מעטים - אך כוחכם גדול בעיצוב דמותה של המדינה הזו, ותפקידכם יהיה לתת לנו בשנים הבאות ולדור הבא את מה שהיה חסר לנו, במידה מסוימת, בשנות השימוש בכוח: הרוח - אותה רוח של הנביאים, רוחה של יבנה, גם רוח אתונה. ראו נא בי ובמשדרי, ובממשלה, את הכתובת לנסות ולתת את התשובות הנכונות. אנו מצפים לתשובותיכם.

כך רבין ב-1994, ואני תוהה, חבריי הצעירים היושבים כאן היום, האם העליתם בדעתכם שכך יכול לדבר מנהיג פוליטי שטובת המדינה עומדת בראש מעייניו - לקרוא מיוזמתו לביקורת ולחשיבה בכיוונים לעומתיים? מיותר להשוות את רוח דבריו עם הרוח הרעה הנושבת בעוצמה במקומותינו בימים אלה, בקשר הדוק עם רוחו של יגאל עמיר, ושעל פיה אותו רצון לבירור וחיפוש דרך מתמיד וביקורתי, שבעיני רבין נראו כהכרחיים לקביעת דמותה וגורלה של המדינה, נתפשים היום כמעשה בגידה שיש להשתיק באופן שרירותי תוך שימוש בכוח השלטוני.

יצחק רבין, ראש ממשלת ישראל שנרצח לפני 24 שנים - יהיה זכרו ברוך.

פברואר 26, 2020

הכנס השנתי ה-23 של אגודת הפילוסופיה הישראלית החדשה

כבר עם ציון כותרת האירוע אנו ניצבים בפני סוגיה פילוסופית מעמיקה, דהיינו, עד כמה חדשה יכולה להיות אגודה שנוסדה ב-1998, ואשר מציינת קיומם של 23 כנסים שנתיים. הכל יחסי, כמובן, כפי שאולי נשמע היום במושג שיתקיים בצהריים בנושא "יחסיות". אבל ראוי לציין שבאופן אישי לא זכיתי להכיר את האגודה הישנה, שמן הסתם לא התהדרה בזמנה בתואר הזה, "ישנה". האם היא הייתה קיימת בכלל? חיפושים קדחתניים ברשת אחר עדויות לקיומה של האגודה הישנה ההיא העלו חרס וירטואלי בידיי. ייתכן כי וותיקי הדור, חלקם יושבים כאן היום בינינו, יוכלו לספר על המשברים והלבטים שהיו ביסוד הצורך להקים אגודה חדשה תחת הריסות הישנה. מתעוררת השאלה האם הצורך בהקמת אגודה חדשה ב-1998 היא תוצאה של מאבקי אגו דאז ותו לא, או שמא היא משקפת סוג של תשוקה בריאה ולהט פילוסופי אמיתי, שפעמו אז בליבותיהם של באי החוגים לפילוסופיה, ושל אנשי הסגל דאז, ואולי נעלמו ממקומותינו כחלק ממה שמקובל להגדיר כ"משבר מדעי הרוח". קשה לדעת.

בשנים שאני מכהן כדקאן הפקולטה למדעי הרוח השיח סביב המשבר הזה, "משבר מדעי הרוח", הובלט בדרכים שונות והוקדשו לו לא מעט אנרגיות ודיונים. בקיץ 2019, למשל, היינו עדים לקמפיין מעניין שבו מותה של הפילוסופיה, בכלל, חדשה וישנה כאחת, הוכרז בשלטי חוצות מתחת לכל תחנת אוטובוס רעננה בערי ישראל. האמת היא שהקמפיין אישש את התיזה הידועה, כי אין בעולמנו דבר כזה, פרסומת רעה, שהתעלמות גורפת היא המקור היחיד לדאגה, ושכל אזכור בזירה הציבורית הוא אות לחיוניות ולקיום שראוי להתייחסות על ידי האחר.

בעקבות הקמפיין ההוא זכתה הפילוסופיה לזמן אוויר חסר תקדים מעל גלי האתר וברשתות החברתיות. תגובות הושמעו, דיונים נערכו, כתבות נכתבו. כך למשל, ליאת רגב, שדרנית נמרצת בתאגיד כאן 11, הציגה בעמוד הבית של התאגיד פוסט זועם או שמא מהורהר, כתגובה לקמפיין, ובו כתב הגנה נלהב על הצורך לחזק את תחומי מדעי הרוח בחברה שלנו. ["רק חשבו – היא כתבה – איך יראה עולם הרפואה בעתיד, עולם ההנדסה הגנטית והשיבוטים, אם לא נשכיל להכניס בו אתיקה ומוסר."](#) לפוסט הזה נלוותה, כנהוג בימינו במקרים אלה, אפליקציה שבה יכלו הגולשים להתייחס לסוגיה על ידי הבעת עמדה ביחס לשאלה "האם למדעי הרוח יש היום מקום בחברה?" הגולשים יכלו ללחוץ על שתי תשובות אפשריות: (א) "אין מקום למדעי הרוח – הם מיותרים בעולם של היום" או (ב) "מדעי הרוח הכרחיים להתפתחות האנושית". תוצאות הסקר החשוב הזה מעולם לא פורסמו, אבל באתר עצמו ניתן היה ללמוד כי מספר המשיבים עמד על 66 גולשים. אפשר לראות בכך סוג של תשובה לשאלה שנשאלה.

ובכן: המשבר במדעי הרוח ... מותה של הפילוסופיה ... ומה לא. מאז יומי הראשון בתפקיד, וכך עד יומי האחרון, אני מנסה לנצל כל במה וכל יוזמה אקדמית אפשרית כדי שלא השיח על המשבר יהיה זה שידריך את צעדינו. מדובר בשיח מזיק ולא רלוונטי, ואסור לנו להקדיש לו אנרגיה רבה מדי. כמובן שאין להכחיש את העובדה, שבאופן כללי מספר הנרשמים לחוגי הפקולטות למדעי הרוח ירד באופן מצער בעשור האחרון. זהו חלק מתהליך מוכר בעולם כולו, שסיבותיו העיקריות ידועות מכדי שנחזור עליהן כאן. יש בהחלט משבר ברוח, ותחומי העיסוק שנהוגים בפקולטות שלנו נמצאים לעיתים במגננה. גם השם הזה בעברית, "מדעי הרוח", ממשיך לסמן אותנו כמי שעניינם בעסקי אוויר חם, אם כי יש להודות שגם במקומות בעולם שבהם נהוג השם שלדעתי מוצלח יותר, Humanities או Humanidades, מצב ההרשמה לתואר הראשון, המעמד הכללי בתוך עולם האקדמיה, ורמת ההתעניינות הציבורית לא בהכרח יותר משופרים מאשר בארץ.

ובכל זאת, חשוב להעביר את המוקד על מה שמתרחש אצלנו בפועל. מי שמזדמן למסדרונות גילמן ולבניינים האחרים של הפקולטה בקמפוס הזה, מי שנכנס לכיתות שלנו, מי שמגיע לאירועי הרבים לאין ספור שמתקיימים כאן, יתקשה לדבר, לדעתי, על אווירת משבר. מבחינת הפעילות האינטלקטואלית, הכנסים הבינלאומיים הרבים, הרשתות האקדמיות הגלובליות שאנשי הסגל שלנו נוטלים חלק מרכזי ולעיתים מוביל בהם, אנשי האקדמיה הרבים מארצות אירופה ואמריקה המבקשים להתארח אצלנו להעביר סמינרים לתלמידי המחקר שלנו, איכות הדוקטורטים הנכתבים כאן, ועוד כהנה וכהנה פרמטרים של איכות ושגשוג אקדמי, קשה יהיה לו לדבר על המצב שלנו כמצב משברי. ואם כבר, כאשר אנחנו מדברים באופן ספציפי על חוג לפילוסופיה שלנו, ונדמה לי שאולי המצב דומה במוסדות אחרים, הרי שגם הטבלה לא משקרת במקרה הזה: מספרי הנרשמים לתואר הראשון הם בעליה ברורה ומתמדת, ואנו פועלים לקראת המשך המגמה הזו, גם בחוג לפילוסופיה וגם בחוגים אחרים.

מעמד של מדעי הרוח בקמפוס שלנו איתן היום ומעורר עניין בקרב סטודנטים וחוקרים מפקולטות אחרות. זה שלוש שנים פועלת בהצלחה רבה תכנית מצטיינים בפקולטה להנדסה, ובה כשלושים סטודנטים חדשים משתלבים בכל שנה במסגרת הזו, שבה חטיבת לימוד של 20 עד 30 שעות לימוד בקורסים במדעי הרוח, על חשבון שעות של המסלול הרגיל בהנדסה. תכנית דומה התחילה לפעול השנה בפקולטה למדעים מדויקים ובפקולטה למדעי החיים. ולקראת השנה הבאה אנו נערכים למהלך שיכלול את כל תלמידי הפקולטות האלה, לא רק קבוצה נבחרת של מצטיינים ומתעניינים באופן מיוחד, ובהמשך אולי גם של פקולטות אחרות, אשר כחלק אינטגרלי מהמסלול שלהם לתואר ראשון ילמדו בין 6 עד 8 שעות, קורסים במדעי הרוח. הציונים יהיו חלק אינטגרלי מהממוצע כמו כל קורס אחר שלהם, והשעות תהיינה על חשבון שעות מתוך המסלול המקובל עד כה אצלם. בכל המסגרות האלה, אני חייב לומר, קורסים של החוג לפילוסופיה או כאלה העוסקים בנושאים פילוסופיים, הם אלה הזוכים להתעניינות הרבה ביותר. בנוסף, לא מעט תלמידים לומדים היום בקמפוס במסלולים דו-חוגיים המשלבים חוג ממדעי הרוח עם חוג מפקולטה אחרת, לרבות כאלה מהצד המזרחי של הקמפוס, והמודעות לאפשרות הזה גוברת.

לא אוכל לומר שמצבם של מדעי הרוח מעולם לא היה טוב יותר ממה שהם היום. אולי בתקופת האגודה הפילוסופית הישנה היה פה שמח יותר, וחיי הפקולטות למדעי הרוח לא היו משבריים כלל. אולי כן, ואולי לא. אבל אני כן יכול לומר בביטחון, שבאוניברסיטת תל אביב (ולדעתי לא רק בה) הצלחנו להדיר את ההתייחסות אל הפקולטה שלנו, ובוודאי שההתייחסות לבית הספר לפילוסופיה ולחוגים שלו, כאל סרח עודף, או מקום חסר ערך אקדמי וחסר עניין עבור סטודנטים ואנשי סגל מפקולטות אחרות. זהו מעמד שנקנה בעבודה קשה של כלל חברי הסגל, בתמיכת גורמים רבים בקמפוס, ושימורו יהיה תלוי בהמשך עבודה קשה שכזו.

המעמד האיתן ומקומה המרכזי של הפקולטה בקמפוס, מרכזי לא רק מבחינה פיזית, אלא גם מבחינה אקדמית, יוכלו להישמר ואף להתחזק בשנים הבאות. בשנים האחרונות קלטנו לא מעט אנשי סגל צעירים מצויינים. מדובר בתהליך שאמור להימשך, אמנם בקצב מדוד, אבל בצעד בטוח. אנו משקיעים מאמצים משותפים להדרכת הסגל שנקלט על מנת לסייע להם בבניית מסלולי התפתחות מקצועית נכונים, שעוברים גם דרך קבלת קביעות וקידום בעתם. ושם, בקליטתם של אנשי סגל חדשים מצטיינים וליוויים לאורך מסלול ההתקדמות בבנייה נכונה של הקריירה האקדמית שלהם, שם טמון המפתח לעתיד מבטיח בפקולטות למדעי הרוח, גם במסגרת המציאות האתגרית למדי שאנו חיים בה, והתהליכים המסוכנים שאנו עדים להם בחברה הישראלית.

